

HÖGSKOLAN
I HALMSTAD

Socialpsykologiskt program 180hp

KANDIDATUPPSATS

Att tvivla på sin tro

En studie om sociala faktorer som påverkar en utgångsprocess ur en religiös församling

Fredina Kajsson och Therese Mattiasdotter

Kandidatuppsats 15hp

Halmstad 2015-02-19

Högskolan Halmstad
Sektion för hälsa och samhälle
Socialpsykologi 61-90
C-uppsats 15p

Att tvivla på sin tro

- En studie om sociala faktorer som påverkar en utgångsprocess ur en religiös församling

Fredina Kajsson 891011
Therese Mattiasdotter 890805
Handledare: Eva Schmitz
Examinator: Marta Cuesta
HT-14

Abstrakt

Syftet med den här studien är att genom kvalitativa intervjuer öka förståelsen för sociala faktorer som föreligger när man lämnar en religiös församling. Vårt främsta fokus har varit att se vad känslan av tillhörighet har för betydelse i en utgångsprocess. Men vi berör även andra sociala faktorer som spelar in när tvivel uppstår hos medlemmen och som sedan resulterat i att hon velat lämna församlingen. Vi har intervjuat personer som har varit medlemmar i Jehovas Vittnen och Livets Ord. I syfte att öka förståelsen för den problematik som en utgångsprocess kan innebära har vi i vår analys använt oss av Vanessa Mays (2013) teori om tillhörighet, Eric Fromms (1994) teori om flykt och Scheffs (1994) begreppspar Skam-stolthet.

Med en deltagande observation och 8 halvstrukturerade intervjuer har vi närmat oss ett känsligt ämne och studerat sociala faktorer som påverkar att man vill lämna en religiös församling.

Resultatet visar bland annat att tillhörighet och organisatoriska faktorer av social karaktär har stor betydelse i en utgångsprocess. Det visar sig att strikta regler och livsvillkor fått medlemmar att börja tvivla på församlingen och dess organisationskultur. Gemenskap och skamkänsla är sociala faktorer som vi sett ingår i församlingarnas organisatoriska utformning och som visat sig påverka vägen ur kyrkorna.

Nyckelord: tillhörighet, gemenskap, organisationskultur, tvivel, flykt, skam

Abstract

The purpose of this study is that through qualitative interviews increase understanding of social factors that exist when leaving a religious congregation. Our primary focus has been to see what the feeling of belonging is significance of an exit process. But we also affects other social factors that come into play when doubt arises in the member which then led her to leave the congregation. We have interviewed people who have been members of the Jehovah's Witnesses and the Word of Life. In order to increase understanding of the problems that an exit-process may contain we have in our analysis used the Vanessa May's (2013) theory of belonging, Eric Fromm's (1994) theory of flight and Scheff's (1994) concept couple Shame/pride.

With one participant observation and 8 narrative interviews we have approached an sensitive subject and studied the social factors that influence the desire to leave a religious congregation.

The results shows that belonging and organizational factors of a social nature is of great importance in an exit-process. It turns out that strict rules and conditions of life had members begin to doubt the assembly and its organizational culture. Community and shame are social factors that we have seen is included in the parishes organizational design and proven to influence the way out of the churches.

Keywords: belonging, solidarity, organizational culture, dubiety, escape, shame

Förord

Vi vill tillägna ett stort tack till alla de personerna som varit involverade och gjort denna studie möjlig. Först vill vi tacka vår handledare Eva Schmitz för det stöd och den konstruktiva respons vi fått under forskningsprocessen som hjälpt oss att utveckla vårt skrivande. Vi vill även rikta ett stort tack till Hjälpkällan som varit avgörande för kontakten med våra intervjupersoner. Men allra mest vill vi tacka de personerna som hört av sig till oss och som velat dela med sig av sina berättelser. Ni har tillsammans gett oss en djupare förståelse för hur en utgångsprocess kan se ut och upplevas, vilket har varit otroligt intressant. Vi känner oss hedrade att vi fått möjligheten att ta del av era personliga erfarenheter.

Innehållsförteckning

Inledning	7
Problemformulering	7
Syfte	7
Frågeställningar	8
Bakgrund	8
Jehovas Vittnen	8
Livets Ord	10
Tidigare forskning	11
Om att lämna Jehovas Vittnen	12
Om att lämna en kriminell organisation	13
Om att ansluta sig till- eller lämna en religiös grupp beroende av familjebanden	14
Om benägenheten till att ansluta sig till en religiös sekt	14
Metod	15
Vetenskapsteoretisk ansats	15
Förförståelse	17
Kvalitativ metod	17
Urval	19
Tillvägagångssätt	20
Etiska aspekter	22
Tillförlitlighet	23
Teoretiska utgångspunkter	24
Tillhörighet	24
Skam-Stolthet	25
Flykten från friheten	27
Teoridiskussion.....	28
Presentation av materialet	28
Tvivelfas - Gemenskap	29
Tvivelfasen - Organisationskultur	31
Tvivelfasen - Skamkänsla/Stolthetskänsla	32
Tvivelfasen - Konformitet	33
Vändpunktsfasen - Gemenskap	34

Vändpunktsfasen - Organisationskultur	35
Vändpunktsfasen - Skamkänsla/Stolthetskänsla	36
Vändpunktsfasen - Konformitet.....	37
Resultatsammanfattning	37
Socialpsykologisk analys och tolkning	38
Tvivelfasen.....	38
Vändpunktsfasen.....	39
Sammanfattning/slutsatser.....	46
Reflektioner	48
Litteraturlista	49

Inledning

Att lämna en religiös församling är en annorlunda process jämfört med då man ansluter sig till en. I artikeln ”att lämna en värld” visar det sig att utgångsprocessen är mer komplex i förhållande till anslutningsprocessen då man ofta inte bara lämnar församlingen i sig utan också nära vänner och familj (Leidgren 2009). Mycket av den tidigare forskning som gjorts inom detta område belyser främst anslutningsprocessen och förklarar de mekanismer som påverkar när man ansluter sig (Therese Stjernström 2008). Det har väckt en nyfikenhet hos oss att istället studera utgångsprocessen och kartlägga vilka faktorer som påverkar när man på ett eller annat sätt börjar tvivla på den religiösa församlingen.

Den här studien ger en inblick i hur individer som tidigare varit medlem i en religiös församling upplever sina personliga resor att lämna församlingen. Vår förförståelse har inte varit av socialpsykologisk karaktär då vi inte haft relationer eller interaktioners betydelse i åtanke, utan vi har istället antagit att anledningar till varför man vill lämna har med läran/religionen att göra. Därför vill vi i den här studien undersöka bidragande faktorer i utgångsprocessen som är av mer social karaktär där vi har ett särskilt fokus på vilken roll känslan av tillhörighet har i en utgångsprocess. Vi har i vår definition av utgångsprocess hämtat inspiration från Fuchs Ebaugh (1988a) processmodell som beskriver de olika faser man genomgår från det att man börjar tvivla till att man lämnar.

Problemformulering

Intresset att undersöka just utgångsprocessen grundas på den nyfikenhet vi har till varför man börjar tvivla på en stark tro och vad det är som driver en att vilja lämna en församling. Vi ställer oss undrande inför hur tvivlet uppstår och vilka sociala faktorer som samverkar vid en utgångsprocess? Vi förstår att det innebär en viss problematik att ta sig ur en religiös församling men vi vill undersöka varför de är svårt. Vår tanke kring varför en medlem börjar tvivla på en stark tro är att man misstror själva läran/religionen och därför vill lämna församlingen.

Syfte

Syftet med den här studien är att få en djupare förståelse för varför man börjar tvivla och söker att belysa de sociala faktorer som påverkar en utgångsprocess. Vi finner

det socialpsykologiskt intressant att undersöka de relationella motiv som föreligger då individen frivilligt bestämmer sig för att lämna en religiös församling. Vi ställer oss frågande inför vilken betydelse tillhörigheten och den sociala kontexten har för en medlems tvivel i en lämnandeprocess. Det finns en föreställning om att en medlem står inför en del skillnader i det större samhället när det kommer till vissa levnadsvillkor som församlingarna förespråkar. Därför anser vi att det finns anledning att också inta en mer sociologisk ansats och förstå hur medlemmarna hanterat eventuella motkrafter som de stött på, utifrån ett samhällsperspektiv. Genom att ställa den religiösa församlingens levnadsvillkor i relation till övriga samhället undersöker vi vilken betydelse vissa skillnader har för en medlems tvivel i en utgångsprocess.

Frågeställningar

- Vilka sociala faktorer samverkar vid en utgångsprocess från en religiös församling?
- Vilken betydelse har tillhörighet och den sociala kontexten i en utgångsprocess?

Bakgrund

För att besvara våra frågeställningar har vi intervjuat före detta medlemmar från Jehovas Vittnen och Livets Ord. Vi tänker inte fördjupa oss i deras olika läror men vissa grunddrag har betydelse för utformningen av vår intervjuguide. I den här inledande delen av uppsatsen återges därför en övergripande redogörelse om församlingarnas läror grundad på sociologen Göran Gustafssons avhandling "Jehovas Vittnen" (1964, Vol. 1, No. 3), och Yvonne Fogelander Sjöstrands (2014) artikel "Livets ord – styrs vi av våra bekännelser?".

Jehovas Vittnen

Jehovas Vittnen är en religiös församling som kräver totalt engagemang av sina medlemmar. De har en primär bibelsyn vilket betyder att de anser att det som står i bibeln är Guds ord. Samtidigt har de en tvåfaldig tolkning där de "det onda"

representeras av "Satan och hans organisation" och "det goda" representeras av Jehova. Det pågår ständigt ett krig mellan dessa krafter där Jehova har på sin sida sina "trogna tjänare". Tjänarna är anhängare av Jehovas Vittnen och tjänar i Den Nya Världens Samhälle och tjänarnas främsta uppgift är att sprida budskapet om "Harmagedon". Harmagedon kommer att inträffa inom kort och är en strid i vilken Satan slutgiltigt skall besegras och därefter följer ett tusenårsrike med ett idealiskt tillstånd där de döda skall återuppväckas. Jehova kommer vid detta tillfälle då försvara de som tjänat honom och varit "goda" människor (Gustafsson 1964).

För att finna anhängare går tjänarna och knackar dörr med syftet att föra in den besökte "i sanningen" genom att få igång ett möte. Mötet innebär att den besökte informeras om tron och uppmuntras till att bli anhängare och en del av den exklusiva skaran. Den som välkomnar dem har visat sig vara en människa "av god vilja". De som accepterat läran vid hembesöken måste ta ett beslut om de vill bli ett Vittne eller inte. Om en skall bli betraktad som Vittne så krävs det av församlingen att personen ger upp sina tidigare värderingar och lojaliteter för att sprida *Den Nya Världens Samhälles* budskap. Att bli ett Vittne innebär att identifikationen med tidigare grupper och tillhörigheter så som familj ersätts med ny stark primärgruppsidentifikation som är församlingen Jehovas Vittnen (Gustafsson 1964).

Vid bibelstudierna visar studieledaren att hon har den absoluta sanningen som hon tror på och låter sig aldrig rubbas av eleverna. Målet är att den nya anhängaren sedan skall ut "i tjänst" och värva nya medlemmar. För att anses vara ett Vittne ingår det att man följer vissa restriktioner. Exempelvis att ge sig ut på fältet och sprida tron, eller övertyga andra om budskapet, det räcker alltså inte att acceptera läran som sådan (Gustafsson 1964).

Församlingen är relativt odemokratisk och styrs till största del enväldigt diktatoriskt med Jehova som härskare. Protester mot styrelsen betraktas därför som uppror mot Jehova och ett svek mot församlingen. Läran utvecklas hela tiden och nya sanningar skall accepteras och får inte lov att ifrågasättas. Om ett Vittne inte accepterar en trossanning så är det enda alternativet att lämna församlingen. Gentemot Jehova har

man som medlem skyldigheter man tveklöst skall fullfölja för att senare få sin belöning i form av ett evigt liv. ”Den kristna kärleken” innebär för ett Jehovas Vittne ”vår fullständiga och obrytbara hängivenhet för honom och hans församling och våra osjälviska handlingar mot andra skapelser och vårt verksamma intresse för deras eviga väl”. ”Verksamma intresse” menas i praktiken tjänsten där Vittnena går och knackar dör för att informera om Harmagedon (Gustafsson 1964).

Ett Vittne förväntas vara väldigt upptagen av sin tro och inte ägna tid åt övrig gemenskap eller annan aktivitet som inte tillhör Jehovas, ”Varför ska du söka dig till vänner bland dem som inte skall få plats i Guds nya värld. Äventyra inte din framtid genom sådant dåligt umgänge.” Förbud mot att träffa familj eller nära vänner inom församlingen kan inte påtvingas men man uppmuntrar till att inte ses så ofta. Brott mot församlingens sällskapsregler så som samlag före äktenskapet och blodtransfusion leder under alla förhållanden till uteslutning. För den uteslutne hålls en begravningsceremoni och hädanefter betraktas hon som ”död” och behandlas också som sådan. En utesluten som tillhör en familj av Jehovas får efter sin begravning inte delta vid bibelstudier eller sitta med familjen under mötena. Hon får heller inte ha någon kontakt med aktiva Vittnen (Gustafsson 1964).

Livets Ord

Livets Ord är en religiös församling och anses vara en av Sveriges största med ca 10000 medlemmar. Även denna församling har en primär bibelsyn och anser att det som står i bibeln är Guds ord och de som inte bekänner Gud hamnar i helvetet. För att finna anhängare hålls vissa torgmöten men medlemmarna uppmanas att vara öppen med tron inför människor dem stöter på. Församlingen styrs hierarkiskt av en ledare som anser sig vara utsedd av Gud. Eftersom han är Guds närmste man på jorden så kan han inte kritiseras. Han har total kontroll över medlemmarnas tankar och känslor. Vissa aktiviteter så som att läsa tidningen eller att se på tv är inte att föredra. Man har också som medlem vissa skyldigheter, man får till exempel inte förtära alkohol, tobak eller ha sex före äktenskap, detta är helt förbjudet och går man i mot församlingens regler blir man utesluten. Man måste som medlem ha kontroll över sina känslor, om man har ångest eller drabbas av en depression så är man enligt tron angripen av demoner (Fogelander Sjöstrands 2014).

Som i många andra församlingar så är församlingens budskap heligt och får inte ifrågasättas av medlemmarna den som gör det är ansatt av djävulen och riskerar att bli utesluten. Medlemmarna i Livets ord, alltså de frälsta, tillhör en utvald skara och de ofrälsta som står utanför församlingen innehar endast negativa egenskaper och anses vara djävulens verktyg. Vad som krävs för att få vara medlem i Livets Ord är att man dödar sitt gamla jag vilket innebär att man överger sitt gamla liv och de människor som var involverade i det. Istället uppmanas man som medlem att endast umgås med likasinnade inom församlingen (Fogelander Sjöstrands 2014).

Inom Livets Ord tror man på Jesu återkomst och att han ska regera i 1000 år med sina heliga, alltså medlemmarna i Livets Ord. Därefter framställs nya himlar och en ny jord för dem som bekänner honom och är honom trogen (Fogelander Sjöstrands 2014).

Sammanfattningsvis kan man beskriva Jehovas Vittnen och Livets Ord som två religiösa församlingar med en stark hierarkisk ordning och en tydlig organisationskultur med etablerade roller. Det är två församlingar där medlemmarna är skyldiga att följa de regler som finns för att inte riskera uteslutning ur församlingen. Som medlem i Jehovas Vittnen eller Livets Ord tar man del av en stark gemenskap som är exklusiv och utvald av Gud. Syftet med att vara ett Vittne är att tjäna Jehova och bli belönad med evigt liv. För den som inte är medlem eller av någon anledning blir utesluten väntar istället död vid Harmagedon. Liknande livssituation gäller för en Livets Ord medlem.

Tidigare forskning

I vårt sökande efter tidigare forskning av området har vi funnit en del intressanta studier som berör vissa fenomen som går att applicera på vårt forskningsområde. Studierna som presenteras i det här avsnittet förklarar komplexiteten i ingång-, och utgångsprocesser utifrån olika perspektiv och inom olika områden. Gemensamt belyser de svårigheter med att lämna grupper som har stark sammanhållning och känsla av gemenskap. Framförallt ger de olika förklaringar till varför man ansluter sig till sådana typer av grupper. Viljan att frångå ensamhet och istället underordna sig en hierarkisk levnadsstandard med starka sociala band visar sig ha betydelse för individers anslutningsprocesser.

Om att lämna Jehovas Vittnen

Artikeln *Att lämna en värld- om utgångsprocessen från Jehovas Vittnen* som är skriven av Pernilla Liedgren Dobronravoff (2009) handlar om en kvalitativ studie som gjorts och som skildrar utgångsprocessen ur Jehovas Vittnen. Artikelns material omfattar intervjuer och personliga samtal med 10 f.d medlemmar och 10 aktiva Jehovas vittnen. Liedgren har valt att främst använda sig av de avhoppades material och slutsatser i sin studie, och fokuserat på utgångsprocessen. I forskningen om avhopp från religiösa församlingen framhåller flera forskare att det är stor skillnad mellan ingångar och utgångar och även att det finns skillnader på utgångar från församling till församling (Leidgren 2009: 391). Fuchs Ebaugh har framställt en öppen processmodell om utgången ur en roll som Leidgren (2009) använder sig av i sin studie. Processen är uppdelad i fyra faser: Första fasen angår att man börjar *tvivla* på sin roll inom församlingen av olika anledningar som exempelvis organisatoriska förändringar, utbrändhetssymtom, förändringar i äktenskap eller andra relationer man är i, vilket leder till ett motsägelsefullt beteende. I den andra fasen börjar individen *leta* efter andra alternativ. Det motsägelsefulla beteendet blir mer medvetet och fungerar som förstärkning av tidigare tvivel. Här är även omgivningens reaktioner mycket betydelsefulla. Negativ respons kan komma att försena eller rent av avbryta utgångsprocessen. I denna fas brukar även tvivlaren pröva nya roller i sin fantasi samt söka sig till alternativa referensgrupper för att förbereda sig för det avgörande beslutet. Den tredje fasen kallas vändpunkten och inkluderar fokuset på det faktum att man upplever sin gamla roll som icke eftertraktansvärd. Och den fjärde fasen i utgångsprocessen går ut på att *skapa* sig en ex-roll, en före-detta-roll (Leidgren 2009: 392-393). Även om man tagit beslutet att man vill frigöra sig från gruppen kan det finnas vissa skäl att inte genomföra beslutet just vid den tiden. Man anser kanske att de inte är rätt tidpunkt att vända gruppen ryggen. Naturligtvis ligger det starka motståndet att överge sin livssyn mycket till grund. Leidgren framhäver i sin studie att intervjupersonerna hade mest svårigheter att lämna närheten och vänskapen i gruppen. Det var svårt för dem att acceptera att deras tidigare ”familjemedlemmar” inte längre såg dem som ”levande” individer. Det framgår också i studien att utgångsprocessen tar tid och att den sker stegvis i olika faser där de övriga församlingsmedlemmarnas förhållningssätt har en stor påverkan (Leidgren 2009: 408-410).

Om att lämna en kriminell organisation

En artikel skriven av Frank Bovenkerk *On leaving Criminal organizations* bygger på en undersökning kring vad som motiverar individer att lämna olika kriminella organisationer, sekter och ungdomsgäng. Bovenkerk (2011) påvisar likheterna mellan dessa olika grupper och drar gemensamma paralleller kring faktorer som påverkar ett avhopp. De olika organisationerna uppvisar både skillnader såväl som likheter. Bland annat skiljer de sig åt när det gäller deras ideologiska motivation, kriminella nivå och öppenhet för nya medlemmar. Forskarens resultat påvisar många tydliga likheter mellan dessa organisationer. Bland annat att de anses ha en avvikande subkultur. Icke medlemmar är väldigt dömande gentemot deras livsstil och deras världsbild, vilket utgör ett ständigt hot. En annan likhet är att dem har en gemensam organisationsledning där en auktoritär ledare strikt och hierarkiskt strukturerar organisationen.

En tredje likhet är de faktorer som spelar in när det kommer till att lämna organisationen. Det är väldigt svårt att lämna dessa olika organisationer på grund av deras starka ritualer som varierar från att svära en ed av lojalitet eller att få en tatuering som märker medlemmen för livet. Den som försöker lämna bryter mot organisationens regler vilket orsakar ett brott i solidaritetsgruppen. Inom sekter är ritualerna inte fullt så starka men fortfarande bygger även sekter på hållbara samarbeten. När man väljer att lämna en sekt måste medlemmarna bryta alla band till sina familjer och vänner samt lämna den konventionella världen bakom sig. Detta leder ofta till ett socialt isolerat liv till en början.

Om att ansluta sig till- eller lämna en religiös grupp beroende av familjebanden

Wright & Piper undersöker sambandet mellan familjebandens utformning och ungdomars medlemskap i religiösa sekter. I artikeln *Families and Cults: Familial factors related to youth leaving or remaining in deviant religious groups* av Stuart A. Wright & Elizabeth S Piper (1986) diskuteras det om huruvida starka familjeband har en betydelse för att barnet/ungdomen väljer att ansluta sig till- eller lämna en religiös församling. Forskarna lyfter frågor kring hur pass sträng uppfostran har varit i de familjer där ungdomen valt att ansluta sig, och om det skulle vara en av orsakerna till att hen konverterar till t ex Hare Krischna eller Livets Ord (Wright & Piper 1986: 16). De gör jämförelser mellan barn som vuxit upp under stränga familjeförhållanden

respektive barn som vuxit upp i mindre stränga familjeförhållanden i hopp om att kunna påvisa att graden av stränghet har en betydelse för om ungdomen senare ansluter sig till en religiös församling. Resultaten av studien visar att barn som varken haft stränga regler under sin uppväxt eller starka sociala band till någon familjemedlem frivilligt ansluter sig till en religiös sluten församling för att få uppleva detta. Viljan att underordna sig en delvis hierarkis levnadsstandard där man samtidigt skapar starka sociala band visar sig ha betydelse för dessa ungdomars anslutning.

Om benägenheten till att ansluta sig till en religiös sekt

Artikeln *What Kind of People Does a Religious Cult Attract* skriven av William R. Catton, JR beskriver en studie där syftet är att ta reda på vem som har en benägenhet att ansluta sig till en religiös sekt. Genom deltagande observation har författarna studerat människor som deltagit vid predikan av en person utgett sig för att vara Guds son.

I studien har de låtit dela upp åhörarna och kategoriserat dem som "seekers" (sökare) och "observers" (observatörer). "Sökarna" hade en inställning som grundade sig på "att de vill söka sanningen", medan "observatörerna" hade en allmän nyfikenhet på vad denna Guds son hade att säga. Slutsatserna de drar är att sökarna hade en större benägenhet att ansluta sig till en sekt än observatörernas. De motiverar detta resultat med att sökarna skulle ha en större acceptans för motsägelsefulla religiösa påståenden än vad observatörerna skulle ha. Och det är för att sökarna söker att ansluta sig till sekten mer på grund av den institutionella utformningen snarare än läran i sig. De såg honom som en kristen auktoritär ledare och var beredd att följa honom. Observatörerna å andra sidan hade inte lika stor acceptans till sådana påståenden då de hade en mer kritisk inställning till religioner överhuvudtaget.

Sammanfattningsvis visar våra presenterade artiklar komplexiteten i att dels lämna en församling men också i att ansluta sig till en. Studierna visar att ett starkt ledarskap och rädslan för att bli ensam hos den enskilda individen är av stor vikt både gällande anslutning-, och utgångsprocesser. Vi vill med den här uppsatsen ge en annorlunda nyansering till området -genom att tillämpa olika socialpsykologiska teorier som belyser sociala faktorer till ovanstående forskning, - för att öka förståelsen för hur

sociala faktorer och känslan av tillhörighet kan påverka en utgångsprocess. Den sociala aspekten som behandlas i den tidigare forskningen antas vara avgörande för individens val av att stanna kvar eller lämna en församling, men forskningen går inte djupare än så. Samma sak gäller vid en anslutningsprocess där det visat sig att gemenskap och grupptillhörighet är viktiga element. Det har väckt en nyfikenhet hos oss att ta reda på mer om hur tillhörighet påverkar en medlems personliga utgångsprocess och på vilket- eller vilka sätt.

Metod

I det här kapitlet presenteras vårt val av metod där vi förklarar mer djupgående hur vi har gått tillväga i studien. Vi kommer här att motivera valet av vetenskapsteoretisk ansats och förklara varför den lämpat sig bäst för vårt syfte med undersökningen. Här kommer vi även lyfta de problem och svårigheter som uppstått under projektets gång.

Vetenskapsteoretisk ansats

Grunden till vetenskaplig verksamhet är förståelse av två typer; förklaringar så som orsak-verkan och beskrivningar eller upplevelser av hur något framstår. Inom den positivistiska traditionen har man ett intresse för att se regelbundenheter och att kunna generalisera olika fenomen. Den positivistiska inställningen lutar åt orsak-verkan förhållanden, snarare än studium av fenomenet i sig, - som den hermeneutiska traditionen istället förespråkar (Ödman: 2007: 53). Vår ambition är att studera upplevelsen och därför ligger den hermeneutiska traditionen närmare till hands än den positivistiska.

Vi har inte som intresse att förklara eller generalisera, utan vi vill istället få en ökad förståelse för hur det är att lämna en religiös församling. I den här studien har vi ett hermeneutiskt förhållningssätt där vi utgått från en begränsad förförståelse om varför man skulle vilja lämna en religiös församling. Vårt val att ha hermeneutik som vetenskapsteoretisk utgångspunkt har gjort det möjligt att vi med hjälp av vår begränsade förförståelse har kunnat närma oss det fenomen vi valt att undersöka på ett annorlunda sätt, i syfte att få en djupare förståelse- och kunskap om hur det är att lämna en religiös församling.

Den hermeneutiska traditionen bygger på ett kunskapssökande främst genom tolkning. Att tolka är att ge någon eller någonting en betydelse som ligger utanför föremålet i sig. Tolkningen är av stor vikt i vårt analysarbete där vi söker att närma oss individens "värld" och förstå den. Hur vi tolkar, och på så sätt skapar förståelse, präglas av att vi som människor har en historia bakom oss som hela tiden påverkar hur vi ser på vår omvärld. Förståelse innebär en perspektivförskjutning och perspektivutvidgning och därför krävs det att vi som forskare har en öppenhet inför det som ska tolkas och förstås. Vi tolkar hela tiden utifrån våra "individuella horisonter" skriver Ödman (Ödman 2007:81). Grundtanken inom den hermeneutiska traditionen är att sammansmälta olika förståelsehorisonter för att utvinna ny kunskap och förståelse. Öppenheten att belysa materialet från flera håll har tagits i beaktande genom att vi som intervjuare fört en dialog sinsemellan för i möjligaste grad undvika att tolka materialet enkelspårigt och präglad av den bilden vi hade då vi gav oss in i studien. Medvetenheten om vår förförståelse har möjliggjort att vi kunnat fokusera på de sociala aspekterna av fenomenet, snarare än de religiösa. Det har därför varit väldigt viktigt att vi varit medvetna om vilken aspekt av vårt problemområde som vi studerar och vilken redan etablerad kunskap det finns om just det här området. Aspektmedvetenheten har hjälpt oss i vårt tolkande att vara mindre fördomsfulla eftersom det inte är helt oproblematiskt att urskilja vad som är kunskap och vad som är empiri (Ödman 2007: 53).

Det finns flera tolkningsarter som man kan tillgå men den art vi valt att använda är meningstolkning (Ödman 2007: 56). I praktiken betyder det att vi tolkat vårt material utifrån studiens syfte och frågeställningar, där vi givit en social mening åt respondenternas svar på våra frågor (Kvale 2001: 182). Genom att vi tolkat det som inte omedelbart sagts utifrån våra teorier har vi kunnat skapa förståelse för hur det är att genomgå en utgångsprocess och vilka sociala faktorer som spelar in. Den problematik som vi tror att ett lämnande innebär ligger som grund för vår intervjuguide och de frågor som vi ställt har vi sedan givit mening genom att tolka "det som sagts mellan raderna". Meningen har vi fångat när vi kodat vårt material och kunnat urskilja intressanta mönster i det respondenterna svarat. De mönster vi sett har resulterat i de teman som vi sedan tolkat med hjälp av socialpsykologiska teorier.

Förförståelse

Den förförståelse vi hade innan vi gav oss ut på fältet var begränsad av flera anledningar. En anledning var att vi inte hade sociala aspekter i åtanke när vi funderade på faktorer som spelar in i en utgångsprocess. Vår hypotes var att anledningar till att tvivel uppstår är för att en medlem slutar att tro på religionen - och därför vill lämna församlingen. Inom både Jehovas Vittnen och Livets Ord har det givits utsagor som genom empirin visats sig inte stämma. Exempel på det är att Jehovas Vittnen går ut med konkreta datum för när Harmageddon ska ske men som hittills inte stämt överens med verkligheten. En tanke är att ”tomma löften” kan skapa misstro och tvivel hos medlemmen. Denna oro tänker vi sedan kan resultera i att man vill lämna församlingen. En annan anledning till att förförståelsen var begränsad var att den tidigare forskning som gjorts inte fångar tillhörighetens centrala betydelse eller individers personliga skäl till varför man vill lämna församlingen. Istället för att utgå från att brister i religionen ligger som grund för tvivel undersöker vi andra sociala faktorer som påverkar i en utgångsprocess. Öppenheten för en ny infallsvinkel och medvetenheten av vår förförståelse har satt prägel på vår utformade intervjuguide och vi har därför ställt frågor som fångar de sociala faktorerna. Samtidigt är vi eniga med hermeneutikens princip om att det inte är möjligt att inta en helt objektiv forskarroll, vilket gör att vi förstår att vår förförståelse ändå påverkat vår studie. Men vi har haft en medvetenhet om det och därför har vi ändå kunnat förhålla oss relativt objektiva under intervjutillfällena för att inte riskera att påverka våra intervjupersoners svar. När det gäller analysarbetet anser vi att det föreligger en risk att den kunskap vi hade innan kan ha färgat vårt material. Men vi har haft en medvetenhet under hela analysarbetet och försökt att vara så pass neutrala i vår inställning som möjligt. De tolkningar vi gör vill vi ändå understryka utgår från de svar som vi fått av våra respondenter och det är på den empirin som vi bygger vår analys, inte vår tidigare uppfattning.

Kvalitativ metod

I den här studien har vi använt oss av kvalitativ metod i form av en mindre deltagande observation och sammanlagt 8 livsvärldsintervjuer.

Vi inledde studien med en deltagande observation där vi var med på ett av Jehovas Vittnens bibelstudium. Efter det samlade vi in lämplig fakta i form av tidigare

genomförda studier och annan litteratur om församlingarna. Med den etablerade bakgrunden utformade vi sedan en intervjuguide till våra planerade intervjuer. En kvalitativ livsvärldssintervju söker att beskriva specifika situationer utifrån den intervjuades livsvärld (Kvale 1997: 35-38). I vår undersökning har det varit viktigt höra respondenternas narrativa berättelse och söka få en djupare förståelse för hur det är att lämna en religiös församling (Widerberg 2002: 68, 96-98). Vi var därför snabbt överens om att intervjuguiden skulle vara halvstrukturerad då en sådan guide ger möjlighet till att öppna tematiserade frågor. Med tematiserade frågor menar vi att vi valde frågor som skulle fånga sociala faktorer och beröra tillhörighetens betydelse i respondenternas utgångsprocesser. Genom att ha halvstrukturerad intervjuguide har vi därför haft möjlighet att utveckla frågorna och ändra ordningsföljden under intervjun för att anpassa oss till respondenterna. Det har genererat fria och personliga svar som samtidigt har fångat den problematik som en utgångsprocess kan innebära. Vid frågor som vi märkt har varit särskilt viktiga för våra respondenter att berätta om har vi på så sätt kunnat bemöta med lämpliga uppföljningsfrågor som rör vår problemformulering. Vi har också kunnat anpassa valet av frågor beroende av *hur pass känsligt* vissa ämnen upplevdes av respondenten att prata om. Att ge varje respondent tid och utrymme att berätta om sin upplevelse av att lämna en religiös församling ansåg vi skulle generera lämpligt material för den senare tolkning och analysen.

Det negativa vi kunnat förutse med att ha en halvstrukturerad intervjuguide var att vi inte skulle få samtalen att flyta naturligt utan att respondenten skulle känna sig förhörd eller styrd. Med öppna frågor läggs mycket ansvar på respondenten att svara innehållsrikt och informativt (Widerberg 2002: 16). Samtidigt kan öppna frågor få respondenter att tvärtom -känna sig bekväma med att tala istället för att de svarar på en massa frågor.

Målet vi hade var att träffa samtliga respondenter för fysiskt etablerade samtal men praktiska svårigheter uppstod då det visade sig att majoriteten av dem inte befann sig i närheten. Avstånden mellan oss ansåg vi vara så pass stora att vi istället beslutade att låta intervjuerna ske över telefon. Vi var medvetna om att det kunde påverka vår undersökning då det finns en rad skillnader mellan att träffas ansikte mot ansikte och att samtala via telefon. Vid den första telefonintervjun märkte vi att kroppsspråket försvann vilket försvårade vår förmåga att avgöra känsloläget hos

respondenten. Vi upplevde det svårare att skapa en trygg miljö för respondenten att kunna tala fritt och ohämmat vid telefonintervjuerna. Det bevisar hur viktig miljön och den fysiska närvaron är vid samtal i synnerhet när det handlar om ett så pass känsligt ämne som vår studie berör. Att inte kunna avgöra känslotillståndet upplevde vi gav upphov till att man istället uppmärksammade tonfall, pauser, skratt och suckar. Därför har vi varit noggranna att notera sådana aspekter när vi transkriberade våra intervjuer, för att söka skapa ett sammanhang, och vidare kunnat ge en mening till det som respondenten svarade. För analysarbetet i sig anser vi dock att det inte haft någon större betydelse då det utskrivna materialet haft samma utgångsläge. Oavsett om intervjun skett ansikte mot ansikte eller över telefon innebär transkriberingen att omvandla talspråk till skrift. Det är sedan det utskrivna materialet som ska tolkas och ges en mening som bygger på det sagda men som ska säga någon om det respondenten ”säger”. Och dessutom bygger utskriften på tolkning från början som man inte kan undgå (Kvale 2001: 153-155). Vi har under hela processen varit ute efter att få ta del av respondenternas narrativa berättelser så vår intervjuguide bestod av många frågor med inledningen ”berätta...” vilket vi antog skulle få respondenten att känna sig avslappnad att prata om det den ”ville”. Det märkte vi var extra viktigt när vi genomförde telefonintervjuerna då det fick respondenten att öppna upp sig och berätta lite friare än om vi skulle ställt en massa frågor. Vår undersökning berör ju ett så pass känsligt ämne att vi anser att det här valet av metod varit mest etiskt korrekt. Så för att inge tillit och förtroende hos respondenterna valde vi frågor med omsorg och utformade dem så att respondenterna leddes in på de olika temana som vi delat in vår intervjuguide i. Hade vi haft en strukturerad intervjuguide så tror vi att vi inte hade fått lika öppna och berättande svar (Kvale 1997: 123, 213). Om vi å andra sidan hade låtit respondenterna tala helt fritt så hade vi riskerat att inte få svar på det vi ville undersöka och det hade försvårat vårt analysarbete.

Urval

För att finna ett urval har vi dels kontaktat olika organisationer som hjälpt oss att komma i kontakt med före detta medlemmar. Vi har också använt oss av sociala medier och forum på internet där vi efterlyst personer som vill delta. I inlägget vi publicerade skrev vi att de som var intresserade att ställa upp kunde kontakta oss via

mail. Av totalt 11 intresseanmälningar valde vi sedan ut 8 representanter som vi ansåg vara av hög relevans för vår undersökning. Vi valde att gå tillväga på det här sättet för att vi är medvetna om att vårt valda område är ett så pass känsligt ämne och därför ville vi att folk frivilligt skulle kunna vända sig till oss, och inte tvärtom att vi sökte upp dem. Vi var också medvetna om att de fanns en risk att de som givit intresseanmälningar kan ha haft en negativ syn på medlemskapet och därför varit motiverade till att berätta sin historia. Detta är inget vi har kunnat förutse eller påverka, men vi har haft det i åtanke. Från början hade vi tänkt intervjua före detta medlemmar från en och samma religiösa församling, detta för att underlätta vårt analysarbete. Men vid starten av intervjuarbetet visade det sig att två av våra respondenter varit medlemmar i en annan församling. Efter en dialog med vår handledare konstaterade vi att det inte hade någon betydelse för vår undersökning eftersom vi endast är intresserade av att belysa faktorer. Vi är dock medvetna om att valet av församling kan ge en viss vinkling av problematiken. Men vi vill ändå tydliggöra att vi inte är ute efter att studera lärorna explicit, utan endast söka förståelse för sociala faktorer som spelar roll vid en utgångsprocess, oavsett religiös församling. Efter att ha varit i kontakt med alla som var intresserade av att delta beslutade vi oss att även ha med två respondenter som varit medlemmar i Livets Ord. Men av det urval vi valt är majoriteten före detta medlemmar i den religiösa församlingen Jehovas Vittnen.

Vi har delvis haft ett målstyrt urval då det för oss i huvudsak har inneburit att vi utsett individer som haft direkt anknytning till de forskningsfrågor som vi utformat. Vi har alltså inte valt deltagare helt och hållet på ett slumpmässigt sätt eftersom vi haft fokus på individer som verkligen har koppling till vårt område (Bryman 2011: 434-435). Vi anser att vi gått tillväga på ett sätt som är mest etiskt då vi inte tvingat oss på någon att berätta, vi har varit helt öppna med vårt syfte till undersökningen, samt att de respondenterna har kunnat kontakta oss anonymt från allra första början.

Tillvägagångssätt

För att bekanta oss med vårt område deltog vi vid ett möte i Rikets Sal där vi satt med och lyssnade till predikan. Eftersom vi enbart hade som syfte att få en miljö känsla valde vi att inte vara öppna med att tala om vår planerade studie. Vi

ansåg att det inte var nödvändigt då vi inte tänkt ta med det i vår studie annat än som bakgrundsfakta för vår egen skull. När vi fick frågan om varför vi ville delta på mötet så sa vi att vi var nyfikna och ville se hur ett bibelstudium gick till.

Observationen innebar att vi som åhörare fick ta del av vad bibeln säger och hur den kan användas i praktiken. Mötet inleddes och avslutades med gemensam sång och bön. Större delen av mötet innebar att en av äldstebröderna ställde frågor anknutna till bibeln som medlemmarna svarade på. Då och då avbröts detta för gemensam sång och bön. Tanken med observationen var att vi ville bekanta oss med forskningsfältet och få en inblick i det vi hade som avsikt att studera. Vi var alltså inte ute efter att göra någon etnografisk studie utan syftet var enbart att vi skulle få en viss miljö känsla (Widerberg 2002: 128-129).

När vi senare började utformningen av vår halvstrukturerade intervjuguide upplevde vi till en början att det var svårt att formulera relevanta och etiskt korrekta frågor. Men efter diskussion och i samråd med vår handledare så löste vi situationen och det resulterade i bra grundteman, som vi sedan hittade uppföljningsfrågor till. Med en färdig intervjuguide kontaktade vi sedan de respondenter som visat intresse att ställa upp på intervju. Vid intervjutillfällena var vi båda närvarande då vi ansåg att det var mest gynnsamt för vår studie. Vi hade de etiska aspekterna i åtanke men ansåg att det inte skulle bli påverkade om vi båda var med för att det var endast en som pratade och den andra agerade observatören. Vi valde att göra på det här sättet för att inte riskera att missa viktiga detaljer som är lätt att göra då man är den som ställer frågor. I efterhand upplever vi att bådas närvaro har varit till vår fördel då vi märkte att man som intervjuare var så koncentrerad på att ställa frågor så att man gick miste om kroppsspråk, längre pauser och tonfall, och sådana aspekter är viktiga för vår valda analysmetod. Genom att uppmärksamma dessa aspekter gör de även det möjligt att tolka materialet på ett tillförlitligt sätt.

Trots att vi inte fick möjlighet att träffa alla respondenter anser vi ändå att de känt sig bekväma med sitt deltagande. Efter varje intervju avslutade vi samtalen med att fråga om deras åsikt kring intervjuens förfarande för att få en respons på vår insats. När det gäller vårt urval ställde vi oss tveksamma till att ha med de två respondenterna från en annan församling och vi var förberedda på att inte ha med dem i vår analys. Men när vi sedan genomfört intervjuerna såg vi identiska likheter när det gäller faktorer som spelar in vid en utgångsprocess, och därför valde vi att inkludera dem i vår

materialinsamling. I efterhand har vi dessutom kunnat se att det förstärkt de gemensamma teman och slutsatser som vi senare presenterar i vår resultatdel. Trots de svårigheter som uppstått vid telefonintervjuerna anser vi att vårt insamlade material håller hög tillförlitlighet. Vi har tolkat det utskrivna materialet och fått en djupare förståelse för hur det är att lämna en religiös sluten församling.

Etiska aspekter

För att värna om de etiska aspekterna har vi från början varit helt öppna med vårt syfte med undersökningen. I de inlägget som vi publicerade på sociala medier skrev vi med vårt syfte så att det var tydligt för de som ville delta i undersökningen. Vi har också vid varje intervjutillfälle upprepat vårt syfte och informerat om intervjuprocessen, samt talat om för våra respondenter att de kan välja att vara anonyma och att de när som helst kan avbryta. Utöver det har vi även utformat ett samtyckesavtal som vi låtit respondenterna tagit del av och ”skrivit under” (vid telefonintervjuerna fattades detta avtal muntligt). Vid varje intervjutillfälle har vi innan vi startat inspelningen informerat respondenten om att det endast är vi två som är närvarande och hör det som sägs. Vi har också informerat om att det inspelade materialet endast är tillgängligt för oss och att det efter transkriberingen kommer att raderas.

När vi trädde in i forskningsfältet var vi beredda på att ta del av väldigt personlig och privat information då studien handlar om en process som antas vara problematisk och känslomässigt omtumlande för människor. Vi var beredda på att intervjuerna skulle innebära mycket känslor och hade detta i åtanke på så sätt att vi försökte förhålla oss så professionellt neutrala som möjligt. Dock upptäckte vi redan vid den första intervjun att det var väldigt svårt då vi båda blev otroligt berörda av det respondenten berättade. Vår medvetenhet om vilka konsekvenser vår undersökning kan innebära för respondenterna ökade därför i samband med varje genomförd intervju. Vi förstår att de frågor vi ställt river upp gamla sår och känslor hos respondenterna och det ser vi som en negativ konsekvens av vår studie. Samtidigt har deltagandet varit helt frivilligt från början till slut och den uppfattningen vi har efter alla intervjuerna är att respondenterna velat delat med sig av deras berättelse (vr.se).

Tillförlitlighet

I detta avsnitt kommer vi att argumentera för tillförlitligheten i vår studie genom att presentera de överväganden vi gjort vid varje steg i forskningsprocessen. Vi kommer att ta upp följande faktorer som är knutna till validitet, - forskarrollen, urval/metod, datamaterialet, tolkning och analytiska angreppssätt. (Dalen 2011: 115)

Om vi börjar med att diskutera validiteten i vår forskarroll så bygger den kvalitativa intervjuformen på ett samspel mellan intervjuare och intervjuperson. Det är en metodologisk förutsättning att det skapas en intersubjektivitet mellan parterna. Efter en etisk diskussion kom vi fram till att båda skulle vara närvarande under intervjutillfällena men att en av oss skulle intervju medan den andra skulle agera observatör. Det här upplägget gjorde det möjligt att få med så pass många aspekter av intervjusituationen som möjligt. Därför anser vi att validiteten är relativt hög i den här kategorin (Dalen 2011: 116). Om vi skulle ge anspråk på någonting skulle det vara de facto att vi haft så många telefonintervjuer. Skulle vi göra om studien så önskar vi att intervjuerna sker på plats ansikte mot ansikte.

Eftersom syftet med studien är att få en djupare förståelse för varför man börjar tvivla samt söka belysa de sociala faktorer som kan påverka vid ett avhopp anser vi att vårt urval delvis kan generaliseras på andra utgångsprocesser ur andra religiösa församlingar. Bristen på generaliserbarhet ser vi i hur pass dramatisk processen blir beroende av vilka organisatoriska skillnader som existerar. Vissa församlingar kan vara svårare att lämna än andra på grund av de institutionella reglerna som finns. Men de faktorer som vi presenterar senare i vår analys har relativt hög tillförlitlighet då vi kunnat se att dessa varit oberoende av vilken religiös församling man har lämnat.

När det kommer till hur pass tillförlitligt det insamlade materialet vi har är så håller det relativt hög validitet. Då vi transkriberade ljudinspelningarna har vi varit noggranna med att anteckna allt som kan vara relevant för att få en helhetsbild av respondenternas mening i dessas svar. De citat vi valt att ta med i vår presentation är respondenternas egna ord med viss modifiering men tanke på konfidaliteten. Riktiga namn och orter har vi helt uteslutit för att skydda identiteterna.

Teoretiska utgångspunkter

I det här kapitlet presenterar vi de teorier som vi senare kommer att använda i vår analys. De teman vi har haft fokus på är tillhörighet, skam-stolthet och flykt, dessa utgör vår teoretiska begreppssamling. Vi anser att Vanessa Mays (2013) teori om tillhörighet har stor relevans för vårt forskningsområde och vårt syfte då vi vill undersöka om graden av tillhörighet till församlingen har betydelse vid en utgångsprocess. Skam-stolthetsbegreppet (Scheff 1994) anser vi vara relevant för vår problemställning då vår uppfattning är att de är väldigt centrala begrepp inom våra valda församlingar avseende livsregler och förhållningssätt. Det vi studerar är hur individen anpassar sig till församlingen kontra samhället där vi ställer oss undrande inför vad skam och stolthetskänslor har för betydelse i utgångsprocessen. Flykt är ett begrepp taget från Erich Fromms (1993) teorisamling där vår tolkning av begreppet går i samförstånd med hans teser om att människan söker att undfly auktoritärt styrda organisationer för att uppnå självförverkligande.

De tre teorierna anser vi kompletterar varandra bra då de alla uppmärksammar betydelsen av social interaktion och känslan av gemenskap och tillhörighet i självskapandeprocessen. De har alla en relationell syn på skapandet av ett jag men framhåller olika aspekter av det. Scheffs fokus ligger på de intrapsykiska processerna, Fromm tar både intra-, och interpersonella processer i beaktande, medan May har ett mer sociologiskt angreppssätt.

Tillhörighet

Människan är social i sin natur och May (2013) har en relationell syn på individers självskapande där hon menar att våra ”jag” skapas i interaktion med andra och att samhället *är-* och är beroende av social interaktion. Individer föds in i en speciell kontext som dels kan vara religiös-, eller kulturellt förankrad och inramad. Den miljö man lever i präglar en och sätter restriktioner för ens beteenden, åsikter och värderingar. Hon ser skapandet av identitet som en ständig process där vi söker identifiera oss med andra människor, kulturer och platser (May 2013: 44, 55).

Kulturer och religioner har en orienterande funktion på så sätt att den ger meningsstrukturer för vilka vi *är* eller *ska vara*. Känslan av *att tillhöra* en grupp, kultur, en religion eller en plats står ständigt i relation till motsatsen- *att inte tillhöra*.

En utebliven acceptans eller bekräftelse av andra leder till brist på känslan av tillhörighet för individen, och det resulterar i en skadad självbild och en känsla av att vara främmande inför sig själv (May 2013: 154). Att känna tillhörighet genererar känslor av välbefinnande och konformitet hos individen. Graden av tillhörighet mäts i hur pass hemma en individ känner sig i den sociala kontext hon befinner sig i (May 2013: 142).

Vidare förklarar May (2013) att *tillhörighet* är vårt sätt att förankra oss i världen och vi har flera typer av tillhörigheter som interagerar med varandra. Det finns tre aspekter när man studerar tillhörighet vilka är relationell, kulturell och materiell (May 2013: 56, 153). Vi söker att bli erkända av andra genom interaktion och på så sätt utvecklar vi våra ”jag”. Denna bekräftelse och tillfredställande känslan är direkt beroende av vår yttre miljö som består av andra människor, kulturella/religiösa normer och materiell utformning (May 2013: 143). För att tillhöra räcker det inte med att man själv känner att man tillhör utan att känslan måste besvaras av andra. Att man blir accepterad av andra som en integrerad del av en gemenskap eller en socialisation. Det här är inte en självklarhet då det existerar grader- likt hierarki- av tillhörighet, och det betyder att alla inte alltid tillåts att tillhöra. Den sociala kontexten har förhållningsregler som individen förväntas följa för att tillåtas att tillhöra och bryter man mot dessa riskerar man att inte längre tillhöra.

Skam-Stolthet

Scheffs (1990) teorisamling visar på att graden av social solidaritet och konformitet kontrolleras av en osynlig kraft som Scheff beskriver med det han kallar för hänsynemotionssystemet. Teorin grundas på uppfattningen om att de primära och främst motiverande känslorna hos människan är stolthet och skam (Scheff 1990:15, 73). Människan strävar efter konformitet som innebär en stark samhörighet och likformighet till andra individer som resulterar i starka sociala band. Om de sociala banden är intakta känner hon stolthetskänslor och det upplevs som ett positivt emotionellt tillstånd för individen där hon känner trygghet och icke ensamhetskänslor. Stolthetskänslorna definierar Scheff även som ett tillstånd där individen känner sig tillfredsställd och visar detta genom en etablerad ögonkontakt. När de sociala banden är hotade identifieras detta genom att hon istället upplever

skam. Skamkänsla beskriver han som ett samlingsnamn för flera emotioner som uppstår när man bedömer sig själv negativt genom andras imaginära uppfattning om en själv.

Enligt Scheff (1990) söker vi konformitet för att undvika att skada våra intakta sociala band, och riskera att drabbas av skam, och det är här hänsynsemotionssystemet spelar in som en subtil och väldigt kontrollerande social kraft. Skamkänslan är något vi vill undvika och därför anpassar vi som individer till vår omgivning och den sociala konstruktion vi tillhör. Vi är så kontrollerade av den här yttre uttalade sociala kraften att vissa retirerar och accepterar sociala relationer och tillhörigheter som har en destruktiv inverkan på individen. Detta i hopp om att inte riskera att inte tillhöra som kan leda till ensamhet och isolation (Scheff 1990:14). Med hjälp av hänsynsemotionssystemet kan man studera grupperns påverkan av skam och stolthetskänslor hos den enskilda individen. Genom att analysera vilka beteenden som accepteras, -vilka beteenden som bestraffas och vilka som belönas i de mindre grupperna. Konformitet främjas av belöning i form av stolthetskänslor och bestraffning i form av skamkänslor, men uppkommer också i frånvaro av dessa mekanismer (Scheff 1990: 71-79). Scheff bygger vidare på sin teori och menar att det bästa möjliga för den enskilda individen är att uppnå den optimala differentieringen. Vilket betyder att individer har intakta sociala band men ändå är kapabla till en öppenhet för andra människors behov och värderingar likväl som sina enskilda och den grupp man tillhör. På så sätt kan man upprätthålla banden till andra människor som inte är likasinnade med en själv och den grupp man identifierar sig med, individen hade också blivit mer socialt och emotionell flexibel och haft en större frihet att inte välja sida eller ge upp sin identitet för gruppens värderingar (Scheff 1990: 4,14). Det finns en svårighet i att uppnå en optimal differentiering. Scheff menar att man istället ofta hamnar i under- eller överdifferentiering vilket betyder att man antingen står för nära eller för långt ifrån gruppen emotionellt, alltså är det ett tecken på att man har svaga sociala band. När individen blir överdifferentierad är känslan av samhörighet till gruppen bristfällig och individen blir mer individualiserad och egoistiskt där fokus främst ligger på sitt egen välbefinnande snarare än på gruppens bästa (Scheff 1990: 4, 182-183).

När individen är underdifferentierad blir hon delvis av med sin egen identitet och underkastar sig gruppens. Det är gruppens behov och mål som är det primära och

fokus ligger på att gruppen ska må bra. I en sådan typ av grupp anses en stark sammanhållning och gemenskap vara viktigt och det kan för den enskilda individen innebära att hon undviker att uttrycka sina egna åsikter pga en rädsla att skapa osämja i gruppen eller på ett eller annat sätt bli bestraffad (Scheff 1990: 132, 133).

Flykten från friheten

Enligt Fromm (1993) är en av våra största farhågor i livet ensamheten som också medför en outhärdlig ångest. Gemenskap och tillhörighet är primära behov för oss individer och en framträdande aspekt som visar detta är vad Fromm kallar individualitetsprocessen. Denna process gör oss medvetna om oss själva, om att vi är fristående individer skilda från andra individer och världen. Individualitetsprocessen bidrar alltså till en förmåga att kunna reflektera över vår egen existens. Resultatet av detta är att vi också kan komma till insikt om vår ensamhet och individualitet. Detta skapar en rädsla som driver oss till att åter försöka binda oss samma med vår omgivning, i syfte att reparera de primära sociala banden. Det finns enligt Fromm två lösningar på detta existentiella problem, den ”positiva friheten” och den ”negativa friheten”. Den positiva friheten innebär att man har en lyckad förbindelse med omvärlden i form av sociala interaktioner som skapar gemenskap och känslan av att tillhöra utan att göra avkall den egna individualiteten (Fromm 1993: 19-21, 28-29). För att ernå positiv frihet och lyckas bibehålla sin individualitet måste man som individ få möjlighet att ge spontana uttryck för sina emotioner och tankar, utan att hindras av något eller någon annan. Man är som individ fri och oberoende men inte för den sakens skull isolerad och ensam (Fromm 1993: 177-179, 255). Den negativa friheten innebär att man genom olika flyktmekanismer ger upp sin frihet och sin individualitet för att istället underkasta sig något större och mäktigare (Fromm 1993:103). Man försöker bemästra känslan av ensamhet genom att fylla den klyftan som har uppstått mellan individen och världen med andra substitutionella medel. Det är enligt Fromm svårt att åter läka de primära banden och konsekvensen kan bli en känsla av inre tvång som liknas vid en flyktmekanism i syfte att fly den outhärdliga ångesten och ensamheten.

Teoridiskussion

De ovan presenterade teorier anser vi är relevanta för vårt syfte och vår problemformulering då tillhörighet är nära besläktat med Scheffs definition av begreppsparet skam-stolthet och kan särskilt appliceras på en människa som blivit fostrad med dessa begrepp då de ofta förekommer inom religionen.

Fromm för en diskussion om att samtidigt som människan vill vara självständig och oberoende vill hon underkasta sig och bli styrd av något yttre. I en religiös församling som Jehovas Vittens eller Livets Ords sociala utformning kan för individen tänkas användas som en flyktmöjlighet från den egna identiteten, där man frångår sina egna åsikter för att istället låta sig underkastas det organisationen står för.

Gemensamt för de tre teorierna är att de belyser vikten av social interaktion och känslan av gemenskap och tillhörighet i självskapandet. De har alla en relationell syn på skapandet av ett jag men de belyser olika aspekter av fenomenet. Scheff fokuserar på intrapsykiska processer, Fromm tar både intra-, och interpersonella processer i beaktande, medan May har ett mer sociologiskt angreppssätt.

Presentation av materialet

I den här delen av uppsatsen kommer vi att presentera resultatet av vårt empiriska material. Med inspiration av den processmodell om utgångar som vi funnit i Pernilla Liedgrens (2009) rapport (se under tidigare forskning) har vi utformat en egen modell för utgångsprocessen som gäller för vår specifika studie. Gemensamma mönster vi funnit när vi kodat materialet ligger som grund för den modell vi skapat och representerar därför vårt resultat. Modellen består av två faser som vi kallar för *tvivelfasen* och *vändpunktsfasen*. Tvivelfasen beskriver vilka faktorer som bidrar till att man tvivlar och hur det upplevs av individen. I vändpunktsfasen definierar vi de drivkrafter som föreligger då medlemmen tar beslutet att lämna den religiösa församlingen och ger en kortare beskrivning av de rådande omständigheterna i samband med lämnandet. I sammanställningen av materialet har vi utstuderat totalt fyra huvudteman som vi kommer att koppla till de två faserna förklarade ovan. De fyra huvudteman som belyser utgångsprocessen är; gemenskap, organisationskultur,

skamkänsla/stolthetskänsla och konformitet. Rubrikerna är indelade i de två faserna där underrubrikerna avser att rama in de aspekter av fenomenet som vi utkristalliserat, och som vi sammankopplar med den tematiska bakgrunden. Det insamlade materialet som är resultatet av vår studie återges i referatform där oredigerade citat markeras med kursiv stil. Den här delen avslutas sedan med en sammanfattning av de resultat som är mest relevant för vår frågeställning som vi sedan tar upp i vår socialpsykologiska analys och tolkning. För att skydda de medverkande väljer vi att benämna varje person med beteckning R1, R2, R3...R8 där R står för "respondent" och siffran för vilken respondent som citeras.

Följande presenteras det material som vi kopplar till *tvivelfasen* som är den fas i utgångsprocessen där medlemmen börjar tvivla. Här sammanförs de teman som vi delar in i materialet i; Gemenskap, Organisationskultur, Skam och Stolthet, och Konformitet. Första temat vi kodat fram och sammankopplar till tvivelfasen är "Gemenskap".

Tvivelfas - Gemenskap

Respondenterna beskriver upplevelsen av församlingens sociala konstruktion och atmosfär som väldigt "familjär" där det kändes som att "*man var en stor världsvid familj med systrar och bröder*"(R1). De säger att man aldrig kände sig ensam och att de alltid fanns någon de kunde vända sig till om de behövde hjälp med något. Majoriteten av våra respondenter upplevde den starka tillhörigheten som viktigast eller näst viktigaste anledning till deras medlemskap i församlingen. Samtliga förklarar att den starka gemenskapen var ett starkt bidragande faktorer till att de varit medlemmar av församlingen. Flera av respondenterna nämner att de främsta fördelarna med medlemskapet var just den sociala sammanhållningen och det breda kontaktnätet man fick inom församlingen. Inom församlingen uppmanades medlemmarna att umgås med likasinnade och när vi bad intervjupersonerna beskriva deras relationella liv utanför den religiösa församlingen under medlemstiden svarade flertalet att de inte umgicks med individer utanför organisationen. En av respondenterna som tidigare varit medlem i Jehovas Vittnen sa att "*det var ingen idé att skaffa vänner utanför för att man får lära sig att alla ändå kommer att dö*"(R5). En uppgav också att de uppmanades av församlingen att inte umgås med individer utanför

församlingen för att de ansågs vara en del av "världen" och de skulle inte vara en del av den "för att det är Satan som styr världen" (R1).

Flera av informanterna beskriver att rädslan som fanns för att bli ensam bidrog till att de tvivlade så länge på om de skulle lämna eller inte. Hade de haft relationer till någon utanför församlingen så hade dem kunnat ventilera om sitt tvivel med någon och på så sätt fått hjälp med att fatta ett slutgiltigt beslut. En respondent sa att:

"Jag hade ingen utanför, verkligen ingen, eller jo några jobbarkompisar men dem hade man ju ingen nära relation till och därför var jag så osäker i mina tankar." (R8)

Upplevelsen av en positiv gemenskap kan man se förändras med tiden som medlem och detta visas tydligt när personen befinner sig i tvivelfasen. Den starka sociala sammanhållningen som existerade blev en nackdel när de valt att lämna församlingen då de menar att den stora sociala förlusten fick dem att känna sig väldigt ensamma och övergivna. En av respondenterna uppger att:

"jag tror att det största skälet till att många stannar kvar är den enorma gemenskapen. Men det finns en tanke med att den ska vara enorm för det är först och främst det man ska sakna när man blir utesluten". (R3)

Den sociala isolationen inom församlingen kopplar vi till tvivelfasen för att den starka tillhörigheten som till en början ingav en positiv känsla hos individerna övergick till något negativt, då de hade tankar på att lämna församlingen men ville inte riskera att gå miste om deras sociala liv. I takt med att tvivlet ökade upplevde informanterna en dubbelmoral i församlingen och denna påverkade deras inställning till den starka påtvingade tillhörigheten. Tvivlet innebar för respondenterna en misstro till familj och nära vänner vilket skapade oros känslor hos medlemmarna.

En annan beskriver den sociala situationen vid utgången med "att man börjar på noll och det känns som att födas på nytt. Man har noll umgängeskrets och måste skaffa helt nya vänner"(R4).

Andra sammanhang som respondenterna uppger tydliga känslor av gemenskap är då församlingen håller olika sammankomster i form av möten eller större arrangemang. De här tillställningarna arrangeras av församlingen i syfte att skapa sammanhållning och öka känslan av tillhörighet. Enligt respondenterna så gav mötena den effekten att medlemmarna kände sig meningsfulla och att de var med i en särskild utvald grupp vilket genererade starka känslor av tillhörighet. Flera av intervjupersonerna uppger att de större sammankomsterna upplevdes som viktiga och ingav positiva känslor hos individerna och att *"man kände sig som en exklusiv skara av människor"* (R3).

Tvivelfasen - Organisationskultur

Ett genomgående tema i vårt material som vi ser är en bidragande faktor till att medlemmarna börjat tvivla på sin tro har att göra med församlingarnas organisationskultur. Vad vi menar med organisationskultur är dels den sociala utformningen av församlingen så som hierarkier och beslutsfattande, och dels den strukturella som syftar till regler och förhållningssätt.

Utifrån de svar vi fått har vi hittat organisatoriska faktorer som vi kopplar till tvivelfasen där vi bland annat ser att deras tvivel har nära samband med hur församlingen styrs. Den hierarkiska ordningen och beslutsfattareprocessen ledde till att medlemmarna började se den religiösa församlingen mer som ett företag snarare än en kyrka. De beskriver att det var ständigt en press att man skulle prestera och att hela tiden sträva efter att leva rent och icke syndigt. En av respondenterna sa även att *"det kändes som att man ständigt var övervakad"*(R5). Det är en medlems skyldighet att om denne ser någon annan medlem begå en syndig handling skall hon rapportera detta till ledningen inom församlingen. En av respondenterna berättar att hon blivit kallad till förhör hos ledningen för att någon i församlingen rapporterat om ett regelbrott. Syftet med förhöret var att hon skulle bekänna sina synder i hopp om att bli förlåten, och inte riskera att bli utesluten. Straffet för ett regelbrott beroende på hur pass grovt det anses av församlingen är uteslutning (Gustafsson 1964).

Respondenterna beskriver att sammankomsterna gav positiva känslor men under tvivelfasen visar det sig att de här sammankomsterna hade en negativ påverkan och istället skapade stress och ångest. Några berättade t ex att de inte tyckte om att tala

högt inför församlingen men att de många gånger var tvugna att göra det och gjorde det, trots att de inte ville göra det. Flera upplevde också att de var väldigt ockuperade i sina liv för att de var så mycket tid som skulle gå åt till möten och andra tillställningar. Pressen att hela tiden delta på möten och sammankomsterna skapade prestationsångest hos medlemmarna och det gav upphov till att de började tvivla på församlingen. Prestationsångesten blev i flera fall för hög att medlemmarna kom på ursäkter för att slippa delta vid sammankomsterna. De flesta berättade även att det var svårt att strikt följa alla regler som förväntades skulle efterlevas. Det ledde till att de började fundera över församlingen och religionen som sådan. Utifrån våra respondenters berättelser är en slutsats att de strikta förhållningsreglerna blev till en börda och att de inte klarade av pressen och därför ville lämna. En av våra respondenter berättade att:

”alla kraven låg lite som grund för att jag började tvivla. Man hade liksom en känsla av att man inte följde sin egen vilja, utan någon annans vilja och kontroll på något sätt” (R6)

Flera av respondenterna berättade också att då de kommit underfund med att det var församlingens vilja-och inte Guds- och då började de även tvivla på hela Guds existens. En av respondenterna berättar att hon märkte mer och mer att den religiösa församlingen hon var medlem i styrdes likt ett företag. Att *”de beslut som fattades inte inspirerades av Gud utan istället av ledningen som anser sig själva för att vara Guds ansikte här på jorden”* (R3). Resultatet visar att de började allt mer skapa en misstro till hur församlingen var organiserad och det ledde till att man började tvivla på sin egen roll inom församlingen.

Tvivelfasen - Skamkänsla/Stolthetskänsla

Vi kommer nedan att presentera de svar som indikerar på tvivel och drar kopplingar till begreppsparet skam/stolthet, där vår definition av begreppen grundas på Scheffs (1990) teorirepertoar.

Skamkänslan är en drivkraft i tvivelfasen för att den påverkar individens sätt att förhålla sig till församlingen och de sociala relationerna. Vid flera tillfällen under intervjuerna berörde vi temat skam och många gav bilden av att de upplevde skam under större delen av deras tid som medlemmar. Vi bad respondenterna att reflektera

kring dessa begrepp och deras tvivel. Respondenterna förklarar på flera sätt att de ofta kände skamkänslor inför församlingen och det påverkade deras tvivel. De beskriver att de var oroliga att inte leva upp till alla krav och regler, och att riskera att hamna i förhör *"det var en ständig press"* (R4). Det kom även fram att flera drabbats av depression under deras tid som medlemmar och visar på ett samband mellan press att följa reglerna och tillstånd av depression. För vissa blev deras tvivelkänslor inför församlingen tydligare i samband med att de mådde dåligt.

Situationer där känslor av skam var extra tydliga upplevde flera var särskilt under skoltiden. Många berättade att de kände sig annorlunda jämfört med de andra barnen i klassen, speciellt vid högtider och födelsedagar då de enligt församlingens regler inte fick lov att delta. En av respondenterna sa att *"jag kände mig väldigt annorlunda och jag ljög om att jag hade fått julklappar och födelsedagspresenter, för det fick ju alla andra"* (R2). Två av respondenterna berättade att det varit med om mobbning då att de blivit särbehandlade för att det varit medlemmar i Jehovas Vittnen. Särbehandlingen ledde till ett ofrivilligt utanförskap för dem. En av de som blivit utsatta för mobbning berättar att *"det var lite av vad det hela gick ut på... att man ska vara annorlunda och utmärka sig och ta smällarna"* (R4). Det gjorde att flera levde med att vara "utanför" och kunde stå ut med den skammen att inte vara som alla andra. Men hos vissa genererade utanförskapet istället till stolthetskänslor av att vara unik och utvald.

Andra tillfällen som många kände skam var då de var i tjänst. Några tillade också att de ständigt kände press att hela tiden prestera bättre i form av att öka antalet timmar i tjänsten. När vi ställde motfrågan om de kände sig stolta av att sprida läran så svarade flertalet att de inte gjorde det utan att de snarare kände att det var pinsamt. Däremot kunde de uppleva stolthetskänslor av att de kände sig speciella och utvalda av Gud, jämfört med "de världsliga". Andra situationer som alla nämnde som tillfällen då de kände sig stolta var vid de stora sammankomsterna som anordnades av församlingen. De beskrev dessa tillfällen som *"mäktiga"* och *"häftigt med så många människor och man kände en enorm gemenskap"* (R5).

Tvivelfasen - Konformitet

Vad vi i det här stycket menar med konformitet är fenomenet då en individ anpassar sig till sin omgivning för att passa-, och "smälta in". Att hon tenderar att socialt

ansluta sig till gruppen och inte sticka ut eller på annat sätt utmärka sig. Det här kan ske både på en medveten eller omedveten nivå, vilket vi diskuterar senare i analysen. Vi har tagit med aspekter av konformitet likväl inom den religiösa församlingen-, som utanför gentemot samhället.

Ett ständigt återkommande inslag i vårt material är hur de strikta förhållningsreglerna resulterat i ett utanförskap inom församlingen gentemot samhället. Materialet visar att respekterandet av regler som kontrollerat sociala sammanhang så som personalfester eller födelsedagskalas, inneburit ett utanförskap i det vanliga livet. Samtliga uppgav att medlemskapet i församlingen lett till att de många gånger känt sig annorlunda jämfört med det övriga samhället.

En av respondenterna beskriver att:

”jag jämförde mycket med hur andra levde och såg till de reglerna som jag själv var tvungen att förhålla mig till. Då tänkte jag ofta att ska man inte få göra någonting?”(R8).

När vi frågade om de kunde vara öppna med sitt tvivel uppgav 6 av 8 att de inte kunde vara det. En sa att *”jag höll mina tankar för mig själv och istället började jag ljuga för att rädd mig själv.”(R6)*. Andra berättade att de inte vågade prata med någon om sitt tvivel då de var rädda att bli uteslutna och ensamma. De hade dessutom ingen utanför församlingen som de kunde vända sig till då alla de kände var medlemmar. En sade *”det var ingen idé att prata med någon i församlingen då det ändå är individen det är fel på och inte församlingen”(R5)*.

Vändpunktsfasen - Gemenskap

Nedan kommer vi att presentera det tematiserade material som kopplar den fas då medlemmen bestämt sig för att lämna församlingen - till gemenskap.

Flera av våra respondenter berättade att, i samband med att de lämnade församlingarna gick miste om nära anhöriga och vänner. Majoriteten av de som varit medlemmar i Jehovas Vittnen förklarade att de var tvingade att bryta helt kontakten

med familj och vänner som fortfarande var medlemmar för att det går i enighet med församlingens regler. Vissa berättade att när de fattat det slutgiltiga beslutet att lämna församlingen så arrangerade familjen ett sista farväl i form av en begravning. Därefter var det meningen att fortfarande aktiva medlemmar skulle betrakta dem som att de vore döda. Några av respondenterna berättar att när de stöter på aktiva medlemmar, som alltså är vänner och familj, så blir de totalt ignorerade av dem, *”det är som att de ser ett spöke när de möter mig i mataffären”*(R1). Som död får du sedan helt ansvara för ditt liv, och du utesluts helt och hållet från församlingen och tillhörigheten (Gustafsson 1964).

Vändpunktsfasen - Organisationskultur

Det är vanligt att födas som ett Jehovas Vittne för att det tillhör församlingens organisationskultur att om föräldrarna är Vittnen blir också barnet ett Vittne. För att inte barnet skall födas in i församlingen krävs det av föräldern att lämna församlingen. Informanterna berättar att tanken på barnens framtid var starka drivkrafter i deras beslut om att stanna eller lämna församlingen. En av respondenterna berättade om vändpunkten:

”Det var när mina barn var så gamla så att dem skulle börja skolan. Och då kände jag att jag var tvungen att motivera mina barn till att det är okej att vara annorlunda och bli utsatt för samma sak som jag blivit utsatt för i tillexempel skolan. Och det kunde jag inte motivera dem till. Då blev det väldigt tydligt för mig och det var bara att packa och dra.” (R5)

Andra sa att de vill att deras barn ska kunna få möjlighet till att själv bestämma vad de vill tro på och inte tro på, och att de ville att barnen skulle växa upp ”normalt” och få fira födelsedagar och högtider.

Ett annat tydligt samband vi ser mellan organisationskultur och beslut att lämna församlingen är de strikta reglerna för hur man behandlar medlemmar som begår regelbrott. Materialet visar en gemensam uppfattning av att församlingen inte har särskilt god människosyn och att det framförallt återspeglas i hur ledningen hanterar regelbrott. Många upplevde att församlingen styrdes av makt och kontroll snarare än

Guds vilja och kärlek. En av våra informanter uttrycker sig som *"man var så hjärntvättad då så man tänkte inte på allt konstigt som man gjorde"*, och vid ett senare tillfälle sa hon *"att så här kan man inte leva"*(R4). Det gjorde att de vågade ta det slutgiltiga beslutet trots de hårda konsekvenserna som det innebär. Majoriteten uppgav att deras tro på religionen gick förlorad för länge sedan och anledningarna till att de ändå stannat kvar i församlingen har varit för att de inte vill förlora tillhörigheten. Men när de sedan insett hur människor faktiskt blir behandlade så har de vågat ta sig ur. Intressant var att vissa respondenter avsiktligt begått regelbrott i syfte att ta sig ur församlingen och förklarade att det var det enklaste sättet att lämna, just för att konsekvensen för regelbrott är uteslutning (Gustafsson 1964).

En av respondenterna förklarade att en anledning till att hon fattade beslutet att lämna var att hon ansåg församlingens anvisning om att inte läsa kritik mot kyrkan för det är *"satans påfund"*, saknade grund. Hon säger *"om det här är den sanna kyrkan så kommer jag väl ändå inte tro på den kritiken jag hittar"*. *Därefter började jag läsa på nätet och så insåg väldigt snabbt att allt bara var en lögn."* (R8). Genom att läsa om det som församlingen står för med en objektivitet kunde hon se de brister i organisationskulturen och förlorade tilltron till religionen och Guds existens.

Vändpunktsfasen - Skamkänsla/Stolthetskänsla

Rädslan för att vara öppen med sitt tvivel och riskera att bli utesluten ser vi som en stark drivkraft bakom beslutsfattandet. En av respondenterna förklarade att hon skämdes över sitt tvivel för att hon var rädd för andras reaktioner. Men att det i sig stärkte hennes tvivel och vidare till beslutet att lämna, hon var trött på att skämmas. En annan kände skam då han till en början var orolig att han var på villovägar. Men med tiden, berättar han, blev han mer och mer bedrövad och ledsen för att han insåg att det *"var en stor fet lögn alltihop"*(R7), och i samband med det lämnade han församlingen.

Samtliga av respondenterna upplevde mycket skam under deras tid som medlemmar och denna blev för många outhärdlig att leva med och resulterade i att de ville lämna församlingen. Det framkommer i materialet att vissa känt skam men att det övergått i

stolthetskänslor över att ha lämnat församlingen. Samtidigt upplever andra att skamkänslan och rädslan lever kvar trots att de lämnat församlingen.

Vändpunktsfasen - Konformitet

Flera uppger att de på grund av att de var tvungna att följa församlingens regler kände att de tvingades leva ett slags dubbelliv. För att inte riskera att bli påkommen och avslöjad fick de hitta på sätt att dölja dessa regelbrott. Men för de flesta blev det till slut ohållbart och för smärtsamt att ljuga för nära och kära att de antingen såg till att bli påkomna eller att de själva erkände sina ”synder”. Enligt våra respondenter var det enklare att begå ett så passa allvarligt regelbrott och bli utesluten än att på egen begäran få lämna församlingen. Så för att komma ur den religiösa församlingen bröt flera mot någon regel och dolde inte det för att på så sätt kunna ”lämna”. En berättade att hon träffade en kille som inte var medlem, (vilket är förbjudet) som hon till en början smög med. Men efter en tid orkade hon inte ljuga för sina föräldrar och valde istället att berätta trots konsekvenserna. Hon ansåg att det var viktigare för henne att kunna öppet fortsätta sin relation med den här killen utan en massa restriktioner för hur det skulle få gå till *”jag ville kunna leva ett fritt liv utan att behöva ljuga om att jag hade pojkvän, och det kunde jag inte om jag fortsatte att vara med”*(R6).

En slutsats vi drar är att vändpunkten för många var när de kom till insikt med att de inte orkade leva de där ”dubbellivet” som flera av dem beskriver det som. Det ledde till att de på allvar började fundera på hur de skulle gå tillväga för att lämna församlingen.

Resultatsammanfattning

När vi sammanställer vårt material kan vi se att gemenskap värderas väldigt högt och anses vara viktig ur flera aspekter. Det visar sig att rädslan för att förlora familj och vänner har varit en särskild anledning till att medlemmarna stannat kvar i församlingen trots att de haft tankar på att lämna. Den starka sociala sammanhållningen visar sig bli en stor nackdel då man lämnat församlingen för att den stora sociala förlusten fick respondenterna att känna sig ensamma och övergivna.

De organisatoriska faktorer som vi kunnat koppla till vårt område är att de strikta förhållningssätt som församlingarna förespråkar ligger som grund för att medlemmen börjar ifrågasätta eller tvivla. Vi ser att strikta förhållningsregler för många varit en börda legat som grund för tvivel. Samtidigt är ett antagande att dessa förhållningsregler och olika särbehandlingar resulterat i ett utanförskap i sammanhang utanför församlingen. Resultatet visar på att man som medlem följer de regler som finns för att inte hamna ”utanför” i gruppen och församlingen. Att man trots att man inte vill ändå gör som församlingen vill för att inte riskera att hamna hos ledningen eller att bli utesluten ur församlingen.

Socialpsykologisk analys och tolkning

I den här delen gör vi vår tolkning och analys av det empiriska material som presenterats ovan. Här söker vi att skapa en djupare förståelse för de faktorer som påverkar en utgångsprocess utifrån begreppen *tillhörighet* (May 2013), *skam och stolthet* (Scheff 1994) samt *flykt* (Fromm 1993). För att särskilja Scheffs definition och vårt eget tema väljer vi att benämna vår tolkning med *skamkänslor* eller *stolthetskänslor* och Scheffs definition för *skam och stolthet*.

Tvivelfasen

Tillhörigheten fungerar som ett sätt att förhålla sig till världen och som ett verktyg i jagskapandet (May 2013). En tolkning är att tillhörigheten i en religiös församling innebär att man blir bekräftad och känner sig som en del av en social kontext och det bidrar till att man utvecklar ett *jag*. Flera av de vi intervjuat har fötts in i församlingen vilket innebär att de fötts in i en speciell kontext som de också har identifierat sig med. Vi förstår det som att deras ”jag” därför är skapade av församlingen när de fötts in i en redan kontextualiserad roll. Möjligheten till att välja social kontext eller tillhörighet när man föds har man förvisso sällan, men ett antagande är att den starka organisationskultur som församlingarna representerar bidrar till att man accepterar tillhörigheten i större utsträckning än om man föds i en *vanlig* kontext. Med ”vanlig” menar vi en kontext där det inte är lika konkreta villkor som skall följas för att få förtjäna sin plats i den sociala kontexten. I tvivelfasen ser vi det som att medlemmen börjar ifrågasätta detta ”jag” och söker en sanning om vem hon är genom att söka sig till andra tillhörigheter att integrera sig med. Ångesten som uppstår i detta tvivel tror vi dels beror på att medlemmens värld och sanningar skakas om, och det tvingar henne

att finna nya svar på sina existentiella frågor som tidigare besvarats av församlingen. Ångesten kan samtidigt tyda på att de primära sociala banden är hotade och skadade. Ett sätt att förstå uppkomsten till ångesten är att medlemskapet i församlingen för medlemmen inneburit starka primära sociala band eftersom man vanligtvis föds in i församlingen. De relationerna man skapar inom församlingen blir därför naturligt de primära banden för individen. När man känner att de sociala banden är hotade skapas ångest hos individen och denna hanteras genom att man flyr med hjälp av substitutionella medel, på så sätt kan man ersätta skadade primära band i syfte att undfly den outhärdliga ångesten och ensamhetskänslan (Fromm 1993). Vi antar att den som är infödd i församlingen inte försöker fly eftersom att den personen har trygga sociala band. Däremot kan man se att önskan till flykt blir aktuell först när medlemmen befinner sig i tvivelfasen. Utifrån studien kan man förstå det som att när de primära banden som medlemmen har till församlingen riskerar att brista söker sig denne att binda sig med en annan omgivning, - i hopp om att undfly ensamheten. Många av våra respondenter menar att de haft en misstro till församlingen men att de inte vågat bryta sig ur för att de varit rädda att bli ensamma. Vi ser en stark strävan till flykt i tvivelfasen på så sätt att man är fast i en gemenskap som man vill ha men samtidigt inte kan leva och stå ut i. Det vi även konstaterar är att man befinner sig i denna fas en relativt lång tid för att undfly att bli ensam samtidigt som man vill fly sin aktuella livssituation, just för att den anses ohållbar.

En viktig slutsats vi drar är att känslan av tillhörighet varit den starkaste faktorn i tvivelfasen. Vi ser att behovet av att få tillhöra församlingen har varit så pass viktig för medlemmen att den fortsatt sitt medlemskap även om inneburit starka tvivelkänslor. Om vi gör skillnad på ”att få tillhöra” och ”känslan av tillhörighet” så som May (2013) definierar den så tolkar vi det som två olika saker. *Att tillhöra* är mer separerat och objektivt än *känslan av tillhörighet* anser vi. Om känslan av tillhörighet är stark tänker man sig att individen är integrerad med omgivningen nästintill obemärkt. Personen är liksom *ett med sin omgivning* utan att denne egentligen lägger märke till det. Hon *är* i gruppen och känner välbefinnande i det. När det istället gäller *att tillhöra* tänker vi det mer som ett medlemskap där personen måste tjäna sin rätt till att få tillhöra. För en medlem som tvivlar tänker vi att *känslan av tillhörighet* omvandlats till en fråga om *att tillhöra* någonting. Den här omvandlingen innebär för individen en ambivalens mellan att tillhöra eller att icke tillhöra. Jämför man det med

en aktiv medlem som inte har misstro eller tvivel så känner hon stark tillhörighet. Men hos den tvivlande medlemmen har känslan av tillhörighet istället blivit en fråga om *att tillhöra* eller *inte tillhöra*. Skillnaden är att den tvivlande medlemmen har ett mer objektivet perspektiv gentemot gruppen på så sätt att den mentalt har separerat sig från organisationen men fysiskt är kvar i den. Anledningen till att medlemmen stannar kvar tänker vi beror på den starka gemenskapen och känslan att få tillhöra gruppen. Men enligt May (2013) bör man ha flera tillhörigheter för att vara tillfredsställd och känna välbefinnande. Därför kan vi anta att den dominerande tillhörigheten som medlemmarna har haft inom församlingen har i takt med tvivlet känts otillräcklig och behovet av andra tillhörigheter har därför ökat- och istället har medlemmen velat *inte tillhöra*. I samband med att tillhörigheten minskar till församlingen ökar behovet av att söka sig till nya tillhörigheter och förankringar utanför församlingen. Den sociala kontexten och tillhörigheten har här ifrågasatts av medlemmen och det ser vi som ett slags ifrågasättande av sitt egna *jag*. I det resonemang som vi inleder det här kapitlet med ser vi det som att medlemskapet i församlingen påverkar individens jagskapandeprocess. Hennes *jag* är väl förankrat i församlingen och dess sociala kontext. När hon då i tvivelfasen söker att bryta med sitt gamla *jag* söker hon samtidigt att skapa sig en ny tillhörighet att på något sätt identifiera sig med. Vi ser här en viktig aspekt av behovet av att tillhöra i nära relation till utvecklingen av jaget. Att känna tillhörighet i en social kontext är nödvändigt för individen, därför ser vi det som att den nya tillhörigheten som en drivkraft i tvivelfasen. Ju starkare den nya tillhörigheten varit desto mer tvivel har medlemmen känt inför församlingen och det har i sin tur lett dem in i vändpunktsfasen.

I materialet framkommer det konkret att det finns en mening med att "*stå emot alla frestelser som lockar*" för att sedan belönas vid jordens undergång. May (2013) skriver att rätten till att tillhöra måste hela tiden förtjänas och att rätten att tillhöra inte alltid är självklar och absolut. Det här kan vi se likheter i hur Jehovas Vittnen är uppbyggd där medlemmarna ständigt måste förtjäna sin plats i församlingen genom att underkasta sig Jehova och följa församlingens regler. Om de bryter mot reglerna riskerar de att förlora sin rätt att få tillhöra församlingen genom att uteslutas. Så länge de följer reglerna så har de rätt att tillhöra. Som Gustafsson (1964) även skriver i sin avhandling att det är förbjudet att ifrågasätta en trossanning för att det anses vara en ifrågasättning av Jehova i och med dess primära bibelsyn. Känslan av tillhörighet antar

vi också ökar hos medlemmen när församlingen utger sig för att vara en exklusiv skara som kommer att bli räddad och belönad i ett paradisiskt efterliv. Ju mer hopp och tilltro man känner inför församlingen desto mer tillhörighet känner man.

Intakta sociala band genererar stolthetskänslor hos individen (Scheff 1994). Resultatet visar att de känt stolthetskänslor vid stora sammankomster och att de vid dessa tillfällen känner stark tillhörighet i gruppen och mycket gemenskap. Vi ser att tillhörighet och intakta sociala har en nära koppling till varandra och tillsammans genererar de stolthet och känslor av välbefinnande. En tanke är att de känslorna stärker de sociala banden i gruppen och gör att medlemmen blir *ett med sin församling*.

Bovenkerk (2011) drar paralleller i sin artikel om svårigheter att lämna ett kriminellt gäng och en sekt vilket vi inte helt och hållet håller med om då vi ställer oss skeptiska till definitionen av sekt. Men med stöd av den tidigare forskning vi har tagit del av och den bakgrund som vi har som underlag samt de intervjuer som den här studien utgår ifrån, är en slutsats att det är svårt att lämna Jehovas Vittnen och Livets Ord. Vår uppfattning är att den svårigheten är socialt förankrad i församlingens speciella kontext. Vi tror att den starka sammanhållningen innebär att medlemmarna känner en slags solidarisk lojalitet gentemot församlingen att stanna kvar, likt den lojalitet som Bovenkerk (2011) beskriver.

När vi studerar församlingarnas organisatoriska kulturer vet vi sedan tidigare att de har normer och värderingar för hur man ska leva ett liv fri från synd. Vår tanke är att församlingarna har ett tydligt ledarskap och bestämda restriktioner för hur de ska tackla problem i livet haft en tryggande inverkan på den enskilda individen. Som Stuart A. Wright & Elizabeth S Piper (1979) presenterar i sin studie om samband mellan att ungdomar som haft sträng uppfostran tenderar att frivilligt ansluta sig till religiösa församlingar med liknande uppbyggnad. En tolkning är att man flyr ansvaret över sin egen frihet för att underkasta sig en starkare grupp som en auktoritärt styrd församling. Det vi tänker här är att individer i vissa fall inte kan hantera sin egen frihet och måste därför underkasta sig något större och mäktigare som kan hjälpa denne att slippa ta individuellt ansvar över sina val i livet (Fromm 1993). Det framkommer i respondenternas beskrivningar att man hela tiden ska prestera och underkasta dig Gud eller församlingen, annars riskerar du att drabbas av skuld och skam. När du tvärtom varit engagerad och åstadkommit något som är positivt för församlingen belönas du med stolthetskänslor. Materialet visar att

medlemmarna ständigt pendlat mellan ytterligheterna stolhet-skam men att skamkänslan varit den dominerande känslan (Scheff 1994). Särskilt under tvivelfasen visas de här känslorna extra tydligt när de ställt sig undrande inför varför de mår så dåligt och känt en rädsla att *"bli påkomna av ledningen"*. Det indikerar på att de valt bort sin egen fria vilja för att istället underkastat sig den starka organisationskulturen. Det här agerandet antar vi grundas på ett hopp att undvika skamkänsla. Vi förstår uppkomsten till tvivlet som att den konstanta skammen har bidragit till att medlemmen mått dåligt och därför önskat förändra sin livssituation. Vår slutsats är därför att en ständig skamkänsla som de känt inför församlingen och andra medlemmar har bidragit till att de börjat tvivla på församlingen och religionen.

Det visar sig också att många upplevt skamkänslor av att inte vara som *"alla andra"*. De har känt sig annorlunda framförallt under skoltiden vilket har påverkat dem mer eller mindre under hela livet. Vid de skolsammanhang som inte stöds av Jehovas Vittnens föreskrifter har de blivit särbehandlade förstår vi det som att skamkänslorna fått dem att känna en utebliven tillhörighet i skolan. Känslan av att känna sig annorlunda och inte tillhöra har sedan hanterats genom att de vänt på det - och istället känt en stolthet över att vara annorlunda och tillhöra en exklusiv skara. En tolkning är att stoltheten av att inte tillhöra *"de världsliga"* gjorde att de kunde leva med skammen av att vara annorlunda och inte tillhöra skolan (May 2013). Situationer som respondenterna känt tydliga stolthetskänslor har visat sig vara i sammanhang med mycket gemenskap. Det indikerar på att stolthetskänslor hos individen är i direkt beroende av hon har intakta sociala relationer. Relationerna inom församlingen hålls intakta så länge medlemmen agerar konformt med församlingen. Här drar vi kopplingar till den outtalade skammen som en kraft som påverkar medlemmen att uppträda konformt med församlingen (Scheff 1994). När vi sedan analyserar hur medlemmen förhåller sig till övriga samhället kan man på ett sätt se det som ett konformt beteende eftersom att den religiösa församlingen förespråkar att *"man ska känna sig annorlunda"*. I vårt material kan vi dels se att medlemmarna aktivt bevarat de sociala banden inom församlingen, samtidigt som de blivit kontrollerade av den outtalade skammen i det övriga samhället iochmed att de skämts över att vara annorlunda. Dessa negativa aspekter av medlemskapet kan vi

anta ha gett upphov till att man börjat tvivla och att man börjat önska att leva ett liv utan den ständiga skamkänslan.

En tolkning utifrån teorin om hänsynsemotionssystemet är att anpassningen styrs genom den outtalade skammen (Sheff 1994). När de upplevt en rädsla att bli ”påkomna” i sitt tvivel av familj eller vänner som också är medlemmar i församlingen tolkar vi den rädslan bero på den outtalade skammen som avslöjar att de sociala banden är hotade. Skammen som medlemmarna riskerar att känna om de inte har fungerande sociala band har fungerat som ett medel att hålla kvar medlemmen och få den agera konformt med församlingen. Denna skam är diffus och är alltså inte densamma som den de öppet talar om inom församlingen. Outtalad skam är den som finns runtomkring och som genererar konformitetsbeteenden hos individer för att man inte ska riskera att hamna utanför den sociala kontexten med brutna sociala band (Scheff 1994). Under de situationer som respondenterna kände av den outtalade skammen som tydligast tror vi också att deras strävan efter att fly var som mest intensiv. Ett antagande är att det var under sådana omständigheter som deras tvivelkänslor också framträdde och blev mer tydliga. Men på grund av den intalade stoltheten som församlingen förespråkade och de flesta upplevde under sin tid som medlemmar, så stannade *flykten* vid tanken. En tanke är att de då kanske upplevde en frihet i att vara integrerad med församlingen, men som egentligen innebar en negativ frihet (Fromm 1993).

Ett annat antagande vi gör är att medlemmen känt sig så pass styrd och kontrollerad av det auktoritära ledarskapet att den förlorat ”sig själv” i det. Flera av respondenterna nämner att de inte kunde vara öppna med sina tankar och känslor, vilket är livsnödvändigt för individers självskapandeprocess. En förståelse är att när medlemmen börjat tvivla har hennes flyktmekanism satts igång (för att söka nya trygga sociala band eftersom de primära banden är hotade). Hon har i tvivelfasen insett att hon inte har någon frihet och att hon förlorat sin individualitet genom sitt medlemskap. Därför har hon velat fly detta medlemskap genom en flyktprocess för att bli fri och kunna utvecklas som människa. Men på grund av den rådande organisationskulturen har det varit svårt att bryta sig loss. De primära banden har varit så pass starka och ett lämnande hade inneburit total ensamhet vilket man till

varje pris vill undvika (Fromm 1993). Flyktprocessen hindras då av att hon väljer att stanna kvar i församlingen trots sin misstro.

Vändpunktsfasen

När det gäller vändpunktsfasen och lämnandet är en tanke att det har med skam och stolthet att göra. Vi tror att det skapar mindre skamkänsla den som självmant väljer bort tillhörigheten, än om denne skulle bli utesluten och inte *få tillhöra* (May 2013). Att medlemmen känner en stolthet i att ha möjligheten att välja att inte tillhöra tänker vi. May menar att skamkänslor uppstår då individen inte blir accepterad och bekräftad som en del av en tillhörighet. Därför kan vi förstå det som att möjligheten till att välja att tillhöra församlingen avgör om man känner stolthet eller skam i vändpunktsfasen. En medlem som däremot blir utesluten upplever nog skuld och skam över att ha gjort något *fel*.

Ett samband vi ser mellan flykt och konformitet kopplat till lämnandet är att medlemskapet för individen innebär en flykt från sitt fria egna ansvar över sina tankar och beteenden (Fromm 1993). Att personen aktivt eller undermedvetet underkastar sig en församling och följer dess villkor och föreskrifter för att undfly sitt eget ställningstagande. Men att de i vändpunktsfasen aktivt tilltar eget ställningstagande och agerar icke-konformt genom att ställa sig skeptiska och ifrågasättande gentemot församlingen. Flykten är en bidragande faktor i vändpunktsfasen när medlemmen inser att den är fast i starkt kontrollerande organisation att det är skadligt för det egna självet. Medlemmen kommer till en punkt där hon inser att hon inte utvecklas på grund av den auktoritärt styrda församlingen som, enligt henne inte har med varken Gud eller kärlek att göra. Känslan av att vilja fly blir så stark att medlemmen åter antar flyktprocessen för att söka en identitet och självständighet- oberoende en religiös församling. Däremot ser vi en paradox vår eget resonemang då det framkom i materialet att det var få som trodde att de skulle klara sig utan församlingen och man var rädd för att bli ensam. Enligt de källor vi använt oss av i denna studie ingår det i församlingen Jehovas Vittnens föreskrifter att den uteslutne ska betraktas som död, vilket troligen innebär ensamhet (Gustafsson 1964). Det ser vi är en stark bidragande faktor till att man stannar kvar trots att man vet att man inte är fri. En annan tolkning är att det är ett tillstånd när individen är underdifferentierad och förlorat sig själv för gruppens behov (Sheff 1994). Vi förstår det som att det konforma beteendet man som medlem

anammars tillslut övergår till ett tvång för att inte riskera att hamna utanför och bli ensam. Den tvingande känslan resulterar sedan i att medlemmen inte längre upplever friheten i att agera konformt med församlingen. I vändpunktsfasen gör medlemmen ett aktivt val att välja positiv frihet och självständighet och bryter de starka banden till församlingen.

Andra sammanhang vi tror att den konkreta och uttalade skammen verkat är då medlemmarna fått komma på ursäkter för att inte kunna delta på sociala tillställningar för att det inte accepteras i församlingen. De beskriver att de känt sig annorlunda och många gånger skämts över att vara medlemmar i Jehovas Vittnen under skoltiden. Som barn tror vi att det är extra stor risk att drabbas av skamkänsla om man inte är som alla andra kamrater i klassen. Ursäkter till att inte delta eller vita lögnen om att man fått julklappar upplever vi signalerar om att de hade hotade sociala band till andra skolkamrater och till det övriga samhället i stort. Utifrån materialet kan vi se att de här erfarenheterna i flera fall lett till ett beslut att lämna den religiösa församlingen. Tankar på att barnen inte ska genomgå vad de själva genomgått har visat sig ha en avgörande roll i vändpunktsfasen. Vi tolkar det som att känslor av att vara annorlunda har lett till ett slags utanförskap för medlemmarna och det har för en del inneburit ett lidande. Det lidandet har de inte velat utsätta sina egna barn för och på grund av det lämnat församlingen. Detta för att ge möjlighet till att låta barnen själva få välja vad de vill tro på och inte tro på, och att inte tvingas att leva på ett visst sätt. Resultat visar att man inte vill sticka ut inom församlingen utan att man vill smälta in. Den som sticker ut riskerar att förlora sin rätt att tillhöra för att medlemskapet hela tiden måste vara godkänt och accepterat av gruppen. Alla val och handlingar en enskild medlem gör är direkt beroende av församlingens godkännande. Den sociala konformiteten styrs av skam och stolthet vilket respondenterna ger indikation på genom att de anpassat sig till församlingens sociala struktur för att inte riskera att sticka ut. Vi kan se i svaren att man har haft rädslor att avslöja sina egna tankar inför andra medlemmar för att det inte är accepterat. Som vi nämnt tidigare ger den rådande organisationskulturen heller inget utrymme för medlemmarna att ifrågasätta vilket resulterat i att man inte vågat göra det. Det har även kommit fram i materialet att man känt sig övervakad och kontrollerad även i sin privata sfär, vilket vi antar beror på att respondenterna påverkats och blivit styrda av skamkänslan. Under tvivelfasen kan vi se att denna flyktlängtan blir allt mer tydlig och att det konforma beteendet succesivt suddas ut vidare in i vändpunktsfasen.

Medlemmarna har visat genom sina berättelser att de inte längre orkat upprätthålla en fasad då tilltron till sin omgivning inte längre finns kvar. Denna tanke finns kvar under hela tvivelfasen vidare in i vändpunktsfasen där medlemmen tillslut väljer den positiva friheten framför det ständiga kontrollerandet. Fromm (1993) menar att för att uppnå positiv frihet och för att lyckas behålla sin individualitet är en central faktor att man som individ få möjlighet att ge spontana uttryck för sina emotioner och tankar, utan att hindras av något eller någon annan. En slutsats är att man i vändpunktsfasen insett sin negativa frihet och valt att fly den för att uppnå positiv frihet utan att drabbas av konstant skamkänsla och outhärdlig ångest.

Sammanfattning/slutsatser

De slutsatser vi kan dra utifrån vår analys är att medlemmarnas tvivel visserligen grundas på organisatoriska faktorer, men som är av social karaktär. Strikta förhållningsregler som lett till mycket skamkänsla och ett ofrivilligt utanförskap i det större samhället ser vi som starka drivkrafter bakom informanternas tvivel. Det är viktigt att känna tillhörighet men den starka tillhörighet som medlemmarna haft till församlingen har visat sig kan ha en negativ påverkan på den enskilda individen. Vi ser att den starka tillhörigheten har lett till en viss isolation från andra tillhörigheter. Om tillhörigheten i församlingen inte hade haft en sådan isolerande effekt hade antagligen medlemmen kunnat fortsatt sitt medlemskap. Men de strikta förhållningsreglerna tvingade dem att uppträda ”annorlunda” i andra sammanhang och det ledde till ett utanförskap. Vi ser det utanförskapet delvis som ofrivilligt då man fötts in i en församling där man inte själv får välja sina livsvillkor. Det ofrivilliga utanförskapet innebär en skam i många sammanhang men för att hantera skammen över att vara annorlunda har medlemmen vänt känslan till en stolthetskänsla över att vara ”utvald”.

Det finns en totalitet som också Gustafsson (1964) beskriver i sin avhandling i medlemskapet som innebär att för att få tillhöra så måste du följa församlingens regler, annars blir du utesluten och ”död”. Denna totalitet skriver Bovenkerk (2011) delvis om i sin studie som vi ser tydliga likheter i svårigheten i att lämna en religiös församling och en kriminell församling på grund av de organisatoriska reglerna. Att

lämna en kriminell organisation kan naturligtvis vara långt mer dramatisk än en religiös församling, - men det vi vill få fram här är just att strikta regler om hur man behandlar någon som lämnat påverkar en medlems val att stanna kvar eller lämna.

Göran Gustafsson (1964) skriver också i sin avhandling att "har man en gång accepterat det teologiska system som Bibel och Traktasällskapet byggt upp tror man fullt och fast på de principer som gällande". Bryter man mot denna grundläggande uppfattning så har man inte längre något behov av att tillhöra församlingen. Den som blir utesluten står utanför den grupp han länge eller alltid tillhört och han har just genom denna församling blivit avlägsnad från samhället i övrigt, det samhället han i egenskap av Jehova stått i motsättning till. Han kan därför inte finna någon ersättning för de kontakter som går förlorade då deltagandet i Jehovas upphör och måste om han finner sådana nya kontakter konfronteras med och acceptera förhållanden som står i stark motsättning till hans grundläggande livssyn. En annan aspekt är konformitet och dess betydelse för varför man börjar tvivla. Det vi kan se i vårt material är att när individer agerar konformt så gör de samtidigt avkall på sig själva och sin egen vilja för att följa någon annans. Om man dessutom inte har möjlighet att ventilerat sina egna tankar och känslor med någon så blir situationen tillslut ohållbar. Vi anser att gå emot sig själv och göra något för någon annans skull i den utsträckningen som medlemskapen inneburit kan i det långa loppet vara självdestruktivt. Särskilt när det gäller att utföra handlingar som man egentligen tycker är fel. Det får en individ att känna att de lever ett falskt dubbelliv och det kan innebära ett lidande. Ju mer annorlunda gentemot det vanliga samhället desto högre konformitet inom gruppen söker man. Detta ger tydliga tecken på att vi är sociala varelser som behöver anpassa sig för att bli accepterade i den sociala kontexten.

Sett ur ett socialpsykologiskt perspektiv kan vi se att medlemskapet för dem inneburit mycket viktig tillhörighet och social interaktion som genererat trygga sociala band. Vikten av känslan av tillhörighet och att bli bekräftad i en social kontext har vi i den här studien kommit fram till kan vara livsavgörande i dubbel bemärkelse. Vi ser att en stark anledning till att man stannat kvar i församlingen fastän man tvivlar har varit på grund av att man känt väldigt stark tillhörighet och gemenskap. Många stannade kvar av rädsla för att bli ensamma och betraktade som "döda", vilket också Liedgren (2009)

hävdar i sin studie. Det bevisar återigen tesen om att vi människor är sociala varelser och beroende av social interaktion. Även om interaktionen i en specifik social kontext inte alltid är ”bra för individen” så väger den tyngre än att vara ensam.

Reflektioner

Vi har med den här studien velat belysa sociala faktorer som påverkar medlemmars tvivel som sedan lett till en utgång ur en religiös församling. Vi har sökt att skapa en djupare förståelse för varför man börjar tvivla och hur en utgångsprocess kan se ut från olika vinklar. Med studien gjord tycker vi att vi uppnått vårt mål men under arbetets gång har vi fått nya infallsvinklar som skapat nya frågor till en eventuell ny studie. Som vi tar upp i metodkapitlet hade vi önskat att genomföra samtliga intervjuer ansikte mot ansikte då vi tror att det hade gett ytterligare förståelse för hur utgångsprocessen upplevdes av individen. Att prata om ett så pass känsligt ämne som vår studie berör anser vi nu i efterhand bör av etiska skäl göras ansikte mot ansikte. Detta för att skapa en så bra förutsättning som möjligt för informanten att känna tillit till oss som intervjupersoner och vara bekväm att tala fritt. Under analysarbetet slog det oss att det hade varit intressant att även intervjua aktiva medlemmar för att kunna göra jämförelsen mellan aktiva och ex- medlemmar. Det skulle vara intressant att kunna se hur gemenskapen upplevs hos aktiva medlemmar och sedan jämföra det med de som lämnat den starka gemenskapen. Vid en eventuell uppföljningsstudie tänker vi ha detta i åtanke.

Litteraturlista

Scheff, T.J. (1990): *Microsociology. Discourse, Emotion and Social Structure.*

University of Chicago Press, USA

Ödman, P.-J. (2013): *Tolkning, förståelse och vetande. Hermeneutik i teori och praktik.*
Norstedts Akademiska Förlag, Finland

May, V. (2013): *Connecting Self to society- Belonging in a changing world.* Palgrave
Macmillan

Fromm, E. (1993): *Flykten från friheten.* Scandbook AB, Falun

Kvale, S. (2001): *Den kvalitativa forskningsintervjun.* Studentlitteratur, Lund

Bryman, E. (2011): *Samhällsvetenskapliga metoder.* Liber AB, Malmö

Monika Dalen (2011): *Intervju som metod.* Gleerups. Malmö

Widerberg, Karin (2011) *Kvalitativ forskning i praktiken.* Studentlitteratur AB, Lund

Therese Stjernström (2008) *Manipulativa sekter, vem ansluter sig?* Artikeln är tillgänglig via: <http://epubl.ltu.se/1402-1773/2008/123/LTU-CUPP-08123-SE.pdf>

Gustafsson, Göran (1964) *Jehovas Vittnen*. Sociologisk forskning. Den publicerade artikeln är tillgänglig via: Jstor.org (1964, Vol. 1, No. 3) pp. 91-104

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/20851230?uid=3738984&uid=2134&uid=382617551&uid=2&uid=70&uid=3&uid=382617541&uid=60&sid=21104208162811>

Sjöstrand, Yvonne (2014) *Livets Ord – Styr vi av våra bekännelser?* Artikeln är tillgänglig via: <http://www.yvonesjostrand.com/livetsord>

Bovenkerk, Frank (2011): *On leaving criminal organizations*. Artikeln är tillgänglig via: Proquest.com (May 2011: 261-276)

<http://search.proquest.com/docview/863899600?pq-origsite=summon>

Stuart A. Wright & Elizabeth S Piper (1986): *Families and cults: Familial factors related to youth leaving or remaining in deviant religious groups* Artikeln är tillgänglig på: <http://www.jstor.org/stable/352224>

Vr.se

William R. Catton, Jr. (1957) *What Kind of People Does a Religious Cult Attract?* Artikeln finns tillgänglig på: <http://www.jstor.org/stable/2089481>

Liedgren Dobronravoff, Pernilla (2009) *Att lämna en värld-om utgångsprocessen från Jehovas Vittnen*. Den publicerade artikeln är tillgänglig via hemsidan Socialvetenskaplig Tidskrift (2009).

<http://svt.forsa.nu/Documents/Forsa/Documents/Socialvetenskaplig%20tidskrift/Artiklar/2009/Att%20lämna%20en%20världom%20utgångsprocessen%20från%20Jehovas%20vittnen%20av%20Pernilla%20Liedgren%20Dobronravoff.pdf>

Therese Mattiasdotter

Fredina Kajsson

Besöksadress: Kristian IV:s väg 3
Postadress: Box 823, 301 18 Halmstad
Telefon: 035-16 71 00
E-mail: registrator@hh.se
www.hh.se